Neapolis University

HEPHAESTUS Repository **http://hephaestus.nup.ac.cy**

School of Health Sciences Book chapters

2012

þÿ ¤ ¿ Ã Ç - ´ ¹ ¿ µ º ² Å ¶ ± ½ Ä ¹ ½ ¹ Ã ¼ ¿ Í Ä
þÿ µ » » · ½ ¹ º ¿ Í Ç Î Á ¿ Å º ± Ä ¬ Ä · ½ µ À
þÿ œ ± º µ ´ ¿ ½ ¹ º ® Â ´ Å ½ ± Ã Ä µ ¯ ± Â

Katsaros, Vasilis

þÿ • À ¯ º µ ½ Ä Á ¿

http://hdl.handle.net/11728/7758

Downloaded from HEPHAESTUS Repository, Neapolis University institutional repository

ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΙΟΣ
ΠΑΡΑΚΑΤΑΘΗΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Επιμέλεια: **Κ. Γ. Νιχωρίτης**

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ: «Η ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΙΟΥ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΛΑΟΥΣ ΤΗΣ Ν.Α. ΕΥΡΩΠΗΣ»
(ΑΜΥΝΤΑΙΟ 21-22 ΜΑΪΟΥ 2010)

επίκεντρο

Επιμέλεια: Κ. Γ. Νιχωρίτης

ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΙΟΣ
ΠΑΡΑΚΑΤΑΘΗΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ:
«Η ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ
ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΙΟΥ
ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΛΑΟΥΣ ΤΗΣ
Ν.Α. ΕΥΡΩΠΗΣ» (ΑΜΥΝΤΑΙΟ 21-22 ΜΑΪΟΥ 2010)

επίκεντρο

Βασίλης Κατσαρός

ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΕΚΒΥΖΑΝΤΙΝΙΣΜΟΥ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗΣ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑΣ

Από την ειρηνευτική (θρησκευτική) πολιτική και διπλωματία στη σύγκρουση: Μύθοι και Πραγματικότητες

Η ευρύτερη περίοδος, η οποία ορίζεται από τη συνειδητή επιλογή του Βασιλείου Α' διά της ειρηνικής οδού να συνεχίσει την εξωτερική πολιτική του εκχριστιανισμού των γειτονικών σλαβικών πληθυσμών –μέσα στην οποία εντάσσεται και ο ρόλος του Οσίου Γερμανού[1], ηγουμένου της μονής Κοσίνιτσας– και την, επίσης, συνειδητή επιλογή του Βασιλείου Β' διά των πολεμικών εκκαθαρίσεων να εξασφαλίσει τους πληθυσμούς στα όρια του Βυζαντίου από την επεκτατική δράση των Βουλγάρων –μέσα στην οποία εντάσσεται η ενδυνάμωση του ελληνικού-βυζαντινού στοιχείου και η αναγνώριση του πρωτεργάτη του πολιτιστικού έργου στην περιοχή που ετάφη, στον Άγιο Γερμανό των Πρε-

[1] Μοναδική πηγή για τη ζωή και τη δράση του Οσίου Γερμανού παραμένει ο «Βίος και Πολιτεία» του που μας παραδόθηκε από ένα και μόνο χειρόγραφο της Λαυρεντιανής Βιβλιοθήκης της Φλωρεντίας (cod. Laur. plut. 59, φφ. 414 – 429^{v}). Το κείμενο δημοσιεύτηκε στη συλλογή του A. Mai, Acta Sanctorum, III, παράρτημα σελ. 7* - 12* και επανεκδόθηκε, ως ανάτυπο από το περιοδικό *Εκκλησία*, από τον επίσκοπο Διονύσιο Κ. Κυράτσο, μητροπολίτη Δράμας, με τίτλο «Βίος και Πολιτεία του οσίου πατρός ημών Γερμανού, του ιδρυτού της ιεράς μονής Εικοσιφοινίσσης εκ χειρογράφου της Λαυρεντιανής Βιβλιοθήκης της Φλωρεντίας», εν Δράμα 1980. Σύμφωνα με τις πληροφορίες του Βίου και την ηλικιακή εξέλιξη του Οσίου, η ζωή και η δράση του φαίνεται ότι καλύπτει το β' μισό του 9^{ου} αιώνα. Την ανίχνευση των δραστηριοτήτων του Οσίου Γερμανού επιχειρούν οι μελέτες των Ν.Κ. Μουτσοπούλου, *Εκκλησίες της Καστοριάς 9^{ος}-11^{ος} αιώνας*, Θεσσαλονίκη 1992, σσ. 445-447· Β.Κ. Κατσαρού, Ανέκδοτο σημείωμα για τον κτήτορα της Μονής της Παναγίας της Αχειροποιήτου του Παγγαίου: το πρόβλημα της ιστορικής παρουσίας του οσίου Γερμανού, της αρχαιότητας της μονής και των σχέσεών της με τη Μακεδονική δυναστεία, *Πρακτικά Β' Επιστημονικής Συνάντησης* (Δράμα, 18-22 Μαΐου 1994), *Η Δράμα και η περιοχή της. Ιστορία και Πολιτισμός*, Δράμα 1998, σσ. 233-256· Ν.Κ. Μουτσοπούλου, Γερμανός. Ένας μοναχός από την Παλαιστίνη στην Πρέσπα τον 9^{ο} αιώνα, *L' Image et la parole / Εικόνα και Λόγος, Recueil à l' occasion du 60e Anniversaire du Prof. Axinia Djurova*, Sofia 2004, σσ. 259-284· του ίδιου, Ο όσιος Γερμανός, ο ιδρυτής της μονής Εικοσιφοινίσσης του Παγγαίου και ο τάφος του στο ναό του Αγίου Γερμανού στην Πρέσπα, *Αναλόγιον*, Τριμηνιαία έκδοση Ιεράς Μητροπόλεως Σερβίων και Κοζάνης, τευχ. 3, Φθινόπωρο 2002, σσ. 45-55.

σπών[2]– χαρακτηρίζεται ως εποχή αντιθέσεων, γεμάτη από ιστορικά γεγονότα ή ζητήματα, τα οποία περιβάλλονται από νέφη αμφιβολιών και συνοδεύονται από μεγαλύτερα ή μικρότερα ερωτηματικά.

Από το έτος 864, όταν ο ηγεμόνας των Βουλγάρων Βόγορις προσχώρησε στο Χριστιανισμό[3], ως τις 29 Ιουλίου του 1014, τότε που ο Βασίλειος Β' ο Βουλγαροκτόνος διέλυσε το στρατό του Σαμουήλ στο Κλειδί, στα στενά ενδότερα του Στρυμόνα[4], ένα μεγάλο ερώτημα πλανιέται γύρω από τα ζητήματα πολιτειακής και εκκλησιαστικής αυτονομίας των Βουλγάρων. Ο Βόγορις, ο οποίος μεταβίβασε την ηγεμονία στον γιο του Βλαδίμηρο το 889, με σκοπό ο ίδιος να μονάσει, είδε την αιφνίδια στροφή του γιου του να επαναφέρει την παραδοσιακή ειδωλολα-

---

[2] Για το ναό του Αγ. Γερμανού, βλ. Στ. Μ. Πελεκανίδου, *Βυζαντινά και μεταβυζαντινά μνημεία της Πρέσπας*, Θεσσαλονίκη 1960, σσ. 10-53· Ν.Κ. Μουτσοπούλου, *Εκκλησίες του Νομού Φλωρίνης: Βυζαντινά και Μεταβυζαντινά Μνημεία της Μακεδονίας*, εκδ. Μαλλιάρης, Θεσσαλονίκη 2003, σσ. 10-12· του ίδιου, Byzantinische und Nachbyzantinische Baudenkmäler aus Klein – Prespa und aus Hl. German, *Byzantinisch – Neugriechische Jahrbücher* 20 (1970), σσ. 31-49 [= Ν.Κ. Μουτσοπούλου, *Η βασιλική του Αγίου Αχιλλείου στην Πρέσπα. Συμβολή στη μελέτη των βυζαντινών μνημείων της περιοχής*, τόμ. Α', Θεσσαλονίκη 1989, αριθ. 4, σσ. 259-307 = του ίδιου, Βυζαντινά άρθρα και μελετήματα 1959–1989 (Ανάλεκτα Βλατάδων, 51), Θεσσαλονίκη, αριθ. 9, σσ. 275-323]· Δ. Ευγενίδου – Ι. Κανονίδη – Θ. Παπαζώτου, *Τα μνημεία των Πρεσπών*, Αθήνα 1991, σσ. 35-39· Ν.Κ. Μουτσοπούλου, *Εκκλησίες του Νομού Φλωρίνης*, Θεσσαλονίκη 2003, σσ. 70-83. Για φωτογραφικό υλικό του ναού και του εσωτερικού, βλ. και στο έγχρωμο album *Πρέσπα. Ο τόπος της εύλαλης σιωπής*, εκδ. Ι.Μ. Φλωρίνης, Πρεσπών και Εορδαίας (φωτογραφίες Ι.Δ. Παπακαρμέζη), Θεσσαλονίκη χ.χ., σσ. 27-42.

[3] Ο χρόνος προσηλυτισμού και βάπτισης του Βογόριδος αποτελεί σημείο διαφοράς μεταξύ των ερευνητών (βλ. Διον. Α. Ζακυθηνού, *Βυζαντινή Ιστορία 324–1071*, ανατ. Αθήναι 1977, σ. 237 σημ. 1. Βλ. ακόμη Κων. Νιχωρίτη, Ο Φώτιος στη βουλγαρική παράδοση και γραμματεία, *Μνήμη Αγίου Γρηγορίου του Θεολόγου και Μεγάλου Φωτίου Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, Πρακτικά Επιστημονικού Συμποσίου* (14-17 Οκτωβρίου 1993), Θεσσαλονίκη 1994, σ. 615 σημ. 14). Το έτος 865 που μας παραδίδεται από ελληνική επιγραφή της Β. Ηπείρου (βλ. V. Beševliev, *Die Protobulgarischen Inschriften*, [2]1963, σσ. 174-175) αμφισβητήθηκε από τους A. Vaillant – M. Lascaris, La date de la conversion des Bulgares, *Revue des Études Slaves* 13 (1933), σσ. 5-15 και H. Grégoire, La Date de la conversion des Bulgares, *Byzantion* 8 (1933), σσ. 663-668. Το έτος 864 προσδιορίζεται μετά τη νίκη των Βυζαντινών κατά του Λουδοβίκου του Γερμανικού, προς τον οποίο ο Βόγορις είχε αρχικά στραφεί, για να δεχτούν οι Βούλγαροι το Χριστιανισμό (βλ. Fr. Dvornik, *The Slavs, Their Early History and Civilisation*, Boston 1956, σ. 84) και την προέλαση των δυνάμεων του Μιχαήλ Γ' εναντίον της Βουλγαρίας (βλ. Theophanes Continuatus, εκδ. Imm. Bekker, Bonn 1838, σ. 165). Η βάπτιση του Βογόριδος απεικονίζεται στο σλαβικό εικονογραφημένο χειρόγραφο της *Χρονογραφίας* του Κωνσταντίνου Μανασσή (13ος αι.). Βλ. Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, Η ανόρθωση 802–945, στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τομ. Η', Αθήνα 1979, σ. 95.

[4] Βλ. Ιωάννου Σκυλίτζη, *Χρονογραφία*, εκδ. J. Thurn, Berolini et Novi Eboraci 1973, σ. 348. Για την τοπογραφία του χώρου της κοιλάδας του ποταμού Στρούμιτζα (*Κλειδίον, Καμβολόγγος, δέμα Ζαγορίου; Βελάσιτζα*) βλ. M. Gyoni, Skylitzès et les Vlaques, *Revue d' Histoire Comparée* 25 (1947), σσ. 155-173· Αθ. Αγγελοπούλου, *Βόρειος Μακεδονία. Ο Ελληνισμός της Στρωμνίτσης* (Τοπογραφία – Ιστορία – Εκκλησία – Παιδεία – Εθνική και κοινοτική ζωή), Θεσσαλονίκη 1981, σσ. 13-35.

τρία στο βουλγαρικό κράτος και αντέδρασε[5]. Ξαναγύρισε στην ενεργό δράση, ανέτρεψε τον «νέο Ιουλιανό» της Βουλγαρίας και παρέδωσε την αρχή στον νεότερο γιο του, τον περιβόητο Συμεών[6].

Στο πρόσωπο του Συμεών αποτυπώνεται το μοντέλο του Βούλγαρου ηγεμόνα που θέλει, όπως ορθά διείδε ο Ostrogorsky[7], να μεταφέρει το κέντρο της οικουμενικής αυτοκρατορίας του Βυζαντίου στη σφαίρα των Βουλγάρων και η επιδίωξή του αυτή εκδηλώνεται με διάφορες μορφές[8].

---

[5] Ο Βόγορις-Μιχαήλ, ο οποίος δέχτηκε το Χριστιανισμό και υπέταξε το βουλγαρικό λαό στην Ορθόδοξη Ανατολή, ταλαντεύτηκε ανάμεσα στις επιρροές του Πατριάρχου Φωτίου και του Πάπα Νικολάου του Α΄ και την επιθυμία του να ιδρύσει αυτόνομη Βουλγαρική Εκκλησία. Για το κείμενο (861) «Φωτίου τοῦ ἁγιωτάτου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἐκ τῆς πρὸς Μιχαὴλ τὸν ἄρχοντα Βουλγαρίας ἐπιστολῆς – Τί ἐστιν ἔργον ἄρχοντος» βλ. Ιωάννου Ν. Βαλέττα, *Φωτίου Επιστολαί*, Λονδίνο 1864, σσ. 168-179 = εκδ. B. Laourdas – L.G. Westerink, Bibliotheca Teubneriana, Leipzig 1983, σσ. 1-39. Για τις εκδόσεις και τη μετάφραση της επιστολής στη βουλγαρική γλώσσα, βλ. Κ. Νιχωρίτη, *Ο Φώτιος στη βουλγαρική παράδοση και γραμματεία*, σ. 622 σημ. 52. Για τη νεοελληνική μετάφραση, βλ. Φωτίου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, **Ο ηγεμών**, μετάφραση – σχόλια Ιωάννη Πλεξίδα, Αθήνα [3]2007. Βλ. και Despoina Stratoudaki–White, Joseph Jr. Berringan, *The Letter of Patriarch Photios of Constantinople to Khan Boris of Bulgaria*, Brookline – Massachusetts 1982, καθώς και τα Responsa ad Consulta Bulgarorum (866) του Πάπα Νικολάου Α΄ προς τον Βόγοριν (βλ. Fontes Latini Historicae Bulgaricae, τομ. II, σσ 65-67) που είναι μάρτυρες των ταλαντεύσεων του Βούλγαρου ηγεμόνα ανάμεσα στο Βυζάντιο και τη Δύση. Το αίτημα του Βόριδος ήταν η δημιουργία Βουλγαρικού Πατριαρχείου. Ο Πάπας δεν δέχτηκε το αίτημα [βλ. V. Gjuzelev, Bulgarisch – Fränkische Beziehungen in der ersten Häfte des IX Jahrhunderts, *Byzantinobulgarica* 2 (1966), σσ. 15-39΄ του ίδιου, Das Papsttum und Bulgarien im Mittelalter (9 – 14 Jh.), *Bulgarian Historical Review* 5 (1977), σσ. 34-38], αλλά συνέβαλε στο γεγονός της παραχώρησης από τους Βυζαντινούς να δημιουργηθεί, μετά τη Σύνοδο της Κωνσταντινουπόλεως (869–870), η Αρχιεπισκοπή Βουλγαρίας και να εκλεγεί πρώτος Αρχιεπίσκοπος ο Ιωσήφ (βλ. Κ. Νιχωρίτη, *Ο Φώτιος στη βουλγαρική παράδοση και γραμματεία*, σ. 618 σημ. 32). Βλ. και I. Snégarof, La fondation de l' Église Orthodoxe bulgare, *Εις μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου*, εν Αθήναις 1935, σσ. 278-292. Η επιτευχθείσα ειρήνη μεταξύ Βασιλείου Α΄ Μακεδόνος και Βόριδος-Μιχαήλ διήρκεσε μέχρι το θάνατο του Βασιλείου Α΄ [βλ. Β. Λαούρδα, A New Letter of Photius to Boris, *Ελληνικά* 13 (1954), σσ. 263-265] και μέχρι την απόφαση του Βόριδος να μονάσει (889). Για ένα μικρό χρονικό διάστημα (889–893) κατείχε την εξουσία ο γιος του Βλαδίμηρος, ο οποίος και ανετράπη και τη θέση του κατέλαβε ο Συμεών (893–927). Βλ. σχετικά Jirecek, *Geschichte der Serben*, τομ. 1, Gotha 1911 (ανατ. Amsterdam 1967), σ. 197.

[6] Βλ. I. Bozilov, *Tsar Simeon i "zlatna epoca" na srednovekovna Bulgaria* (893–927), Sofia 1983.

[7] Βλ. G. Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού κράτους*, τομ. Β΄ μτφρ. Ιωάννης Παναγόπουλος, Αθήνα 1979, σσ. 138-139.

[8] Η επιδίωξη της αντιβασιλείας με βασιλικό γάμο [βλ. Αικ. Χριστοφιλοπούλου, Η αντιβασιλεία εις το Βυζάντιον, *Σύμμεικτα* 2 (1970), σσ. 50-55], η διείσδυση και η καταστροφή στη βυζαντινή ύπαιθρο [βλ. Ν.Α. Βέη (Bees), Αι επιδρομαί των Βουλγάρων υπό τον τζάρον Συμεών και τα σχετικά σχόλια του Αρέθα Καισαρείας, *Ελληνικά* 1 (1928), σσ. 337-370΄ Μάρθας Γρηγορίου – Ιωαννίδου, Η βυζαντινοβουλγαρική σύγκρουση στους κατασύρτες (917), *Επιστ. Επετ. Φιλοσ. Σχ. Πανεπ. Θεσσαλονίκης* 21 (1983), σσ. 129-148΄ Γ.Τ. Κόλια, Η παρά το Βουλγαρόφυγον μάχη και η δήθεν πολιορκία της Κωνσταντινουπόλεως (895), *Αρχείον του Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού* 7 (1940–1941), σσ. 341-362] και, τέλος, ο τίτλος του βασιλέως και η επιδίωξη της ειρήνης (βλ. J. Darrouzès – L.G. Westerink, *Théodore Daphnopatès. Correspondance*, Paris 1978, σσ. 1-4 και 57-85) μαρτυρούν τις βλέψεις του Συμεών που επιδιώκει να

Το ίδιο συμβαίνει αργότερα με τον Σαμουήλ[9]. Οι επιδιώξεις των δύο αυτών σπουδαίων ηγεμόνων δεν υπάρχει αμφιβολία ότι στόχευαν στο όραμα μιας «νέας» οικουμενικής εμβέλειας της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας υπό βουλγαρικό μανδύα[10]. Οι οραματισμοί, όμως, και οι μονομερείς ενέργειες απέχουν από την πραγματικότητα. Γι' αυτό και η διάσταση των απόψεων των επιστημόνων πάνω σε ορισμένα ζητήματα εξαρτάται από τη ματιά που βλέπει ο καθένας και τοποθετεί στη συνέχεια τα θέματα στον άξονα του πραγματικού ή του υποθετικού. Μερικά τέτοια ζητήματα επιβεβαιώνουν αυτή την κατάθεση. Για παράδειγμα:

α) Στις δύο επιγραφές που αναφέρουν ηγέτες των Βουλγάρων ως «εκ Θεού άρχοντας»[11] αποτελούν ή όχι και αναγνώριση και κοινή αποδοχή της συνοριακής γραμμής μεταξύ Βυζαντινών και Βουλγάρων[12]; Βούλγαροι επιστήμονες (Bozilov κ.ά.) απαντούν καταφατικά στο ερώτημα[13]. Έλληνες ιστορικοί θεωρούν «αυθαίρετη την ενέργεια του Συ-

---

προσεταιριστεί περιοχές του βορειοελλαδικού χώρου και λαούς της βορειοδυτικής Βαλκανικής, διευρύνοντας την επιρροή του βουλγαρικού κράτους σε εκτάσεις και λαούς της βυζαντινής επικράτειας ή επιρροής.

[9] Βλ. G. Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού κράτους*, ό.π., σσ. 184-185 και 190-195. Για το «κράτος» του Σαμουήλ βλ. τώρα S. Pirivatrić, *Samuilova Država*, Beograd 1977.

[10] Ό.π., σ. 184. Πρβλ. Αικ. Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινή Ιστορία*, τόμ. Β'2, 867–1081, Αθήναι 1985, σσ. 90 και 94-95.

[11] Βλ. V. Beševliev, *Die Protobulgarischen Inschriften*, [2]1963, αριθ. 6, αρ. 56 (Ομουρτάγ, 814–831) και σ. 215 (Συμεών, 904). Είναι δυνατόν ο βυζαντινός τίτλος του Βούλγαρου ηγεμόνα (= Χάνου = άρχοντος των Βουλγάρων, βλ. Σπ. Βρυώνη, *Ιστορία των Βαλκανικών λαών*, Αθήνα χ.χ., σ. 202) να χαρακτηρίζει «αυτοκράτορα», όταν και αυτός ο τίτλος «βασιλεύς» που χρησιμοποιείται από τον Συμεών θεωρείται «αξίωση» αυθαίρετης διεκδίκησης αυτοκρατορίας; Για την παραχώρηση του τίτλου «βασιλεύς» στο διάδοχο του Συμεών, Πέτρο Α', βλ. Ευαγγ. Κ. Κυριάκη, Βυζάντιο και Βούλγαροι (7ος-10ος αι.). Συμβολή στην εξωτερική πολιτική του Βυζαντίου, *Ιστορικές Μονογραφίες*, 13, Αθήνα 1993, σσ. 268-272.

[12] Η επιγραφή που αναφέρεται (904) σε «όρος Ρωμαίων και Βουλγάρων επί Συμεών εκ Θεού άρχοντος Βουλγάρων...» (βλ. Διον. Α. Ζακυθηνού, *Βυζαντινή Ιστορία*, σ. 269) ασφαλώς και αποτελεί ένα «όριον» - κινητό (και όχι συνθήκη), διά της οποίας, όπως παρατηρεί ο Zlatarski (Zlatarski – Nikolov, *Istorija na bulgarskata durzhava prez srednite vekove*, Sofija 1918 σσ. 269-270) «όλαι αι Σλαβικαί χώραι της σημερινής νοτίας Μακεδονίας και νοτίας Αλβανίας, αίτινες μέχρι τότε ανήκον εις το Βυζαντινόν Κράτος, απετέλεσαν τμήμα του Βουλγαρικού βασιλείου· εν άλλοις λόγοις, διά της συνθήκης του 904, ο Συμεών συνήνωσεν υπό το βουλγαρικόν σκήπτρον όλας εκείνας τας Σλαβικάς φυλάς, αι οποίαι έδωκαν εις το Βουλγαρικόν έθνος την οριστικήν του μορφήν».

[13] Ο I. Bozilov, Les Bulgares dans l' empire byzantin, *Godišnik na Sofia Universitët, Istoričeski Fakultet*, 69 (1975), Sofia 1980, σσ. 143-193 θεωρεί Βουλγάρους τους Σλάβους που κατέκλυσαν την Ελλάδα κατά τον 7ο αιώνα. Συνεπώς, κατά τον Bozilov, τα όρια του βουλγαρικού έθνους καταλαμβάνουν όλον το γεωγραφικό χώρο εγκαταστάσεων των Σλάβων. Οι πρόσκαιρες, δηλαδή, διεισδύσεις ορίζουν και τα όρια επέκτασης. Αστήρικτες υποθέσεις (βλ. Ph. Malingoudis, Die "Bulgaren im byzantinischen Reich". Kritische Bemerkungen, *Balkan Studies* 22 (1981), σσ. 247-267. Πρβλ. V. Beševliev, Zur Deutung der protobulgarischen Inschrift von Vassilika, Chalkidike, *Jahrbuch des Österreichischen Byzantinistik* 35 (1985), σσ. 143-148· του ίδιου,

μεών... μεγαλαυχοῦντος καὶ ἐπιθυμοῦντος νὰ διαδηλώσει τὶς αξιώσεις του»[14].

β) Άλλο παράδειγμα επιστημονικών διχογνωμιών αποτελεί η πράξη του Πατριάρχου Νικολάου Μυστικού, όταν ο Συμεών βρέθηκε τον Αύγουστο του 913 προ των τειχών της Κωνσταντινουπόλεως: «τὸ ἑαυτοῦ ἐπιρριπτάριον τῇ αὐτοῦ ἐπέθετο κεφαλῇ»[15]. Ορισμένοι ιστορικοί, εν οις και ο Ostrogorsky[16], είδαν την πράξη αυτή ως «Στέψη του Συμεών», αλλά η πραγματικότητα είναι διαφορετική, όπως απέδειξε η συνάδελφος Α. Σταυρίδου - Ζαφράκα[17].

Η αυτοανακήρυξη του Συμεών σε αυτοκράτορα των Ρωμαίων, όπως μας παραδίδεται από τον ιστορικό Λέοντα Διάκονο, («ἐπαρθείς, αὐτοκράτορα ἑαυτόν ἀνακηρύττειν Ῥωμαίων ἐκέλευεν»[18]), και οι επευφημίες του στρατού του μέσα στην Κωνσταντινούπολη κατά τη συνάντησή του με τον αυτοκράτορα Ρωμανό Λακαπηνό στις 9 Σεπτεμβρίου ή Νοεμβρίου του 924[19] σύμφωνα με τους Βυζαντινούς χρονογράφους («τὸν Συμεὼν ὡς βασιλέα εὐφήμουν τῇ τῶν Ρωμαίων φωνῇ»[20]) ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα ή ήταν ένα όνειρο –αξίωση που έσβησε με το θάνατό του στις 27 Μαΐου του 927[21]–, όνειρο που ο ίδιος πίστευε ως πραγματικότητα, όταν σε μολυβδόβουλλα αποτύπωνε τη δύναμή του ως

+ Συμεὼν ἐν Χριστῷ βασιλεὺς Ρωμαίων[22];

Zur Frage der slavischen Einsiedlungen im Hinterland von Thessalonike im 10 Jahrhundert, Secta Slavica in memoriam Aloisi Schamus, München 1971, σσ. 37-41 και αντίθετες απόψεις βλ. Ν.Κ. Μουτσοπούλου, Η πρωτοβουλγαρική επιγραφή των Βασιλικών, *Βυζαντινά* 30 (2010), σ. 125 και σημ. 81, όπου σχετική βιβλιογραφία.

[14] Βλ. Αικ. Χριστοφιλοπούλου, ό.π., σ. 63.

[15] Βλ. G. Ostrogorsky, Die Krönung Symeons von Bulgarien durch den Patriarchen Nikolaos Mystikos, *Bulletin de l' Institute Archéologique Bulgare* 9 (1935), σσ. 275-286.

[16] Βλ. G. Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού κράτους*, τόμ. Β', σσ. 139 και 299-300 σημ. 148. Πρβλ. Κ. Αμάντου, *Ιστορία του Βυζαντινού κράτους*, τομ. Β', εν Αθήναις 1957, σσ. 59-60. Αικ Χριστοφιλοπούλου, *Εκλογή, αναγόρευσις και στέψις του Βυζαντινού αυτοκράτορος* [Πραγματείαι της Ακαδημίας Αθηνών, 2], εν Αθήναις 1956, σ. 98.

[17] Αλκμήνης Σταυρίδου–Ζαφράκα, Η συνάντηση Συμεών και Νικολάου Μυστικού (Αύγουστος 913) στα πλαίσια του βυζαντινοβουλγαρικού ανταγωνισμού, Θεσσαλονίκη 1972· Ο Ε. Chrysos, Die Krönung Symeons in Hebdomon, *Cyrillomethodianum* 3 (1975), σσ. 169-173, θεωρεί ότι η συνάντηση έγινε στο Έβδομον.

[18] Βλ. Λέων Διάκονος, *Ιστορία*, εκδ. C. Hase, σ. 123.

[19] Βλ. Διον. Α. Ζακυθηνού, *Βυζαντινή Ιστορία*, σ. 275· πρβλ. Αικ. Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινή Ιστορία*, ό.π., σ. 90.

[20] Βλ. Theophanes Continuatus, εκδ. Imm. Bekker, σ. 407. κ.α. (βλ. Αικ. Χριστοφιλοπούλου, ό.π., σ. 90 σημ. 1).

[21] Ό.π., σ. 91.

[22] V. Beševliev, *Die Protobulgarischen Inschriften*, ²1963, σσ. 329-333, αριθ. 89a, b, Abb. 151.

Υπήρξε, όμως, ποτέ στην πραγματικότητα «Βασιλεύς των Ρωμαίων»[23]; Η ιστορική αλήθεια είναι ότι ο τίτλος «Βασιλεύς» παραχωρήθηκε από τους Βυζαντινούς σε Βούλγαρο ηγεμόνα, όταν ο γιος του Συμεών Πέτρος (από τον β' γάμο του) σύναψε ειρήνη (927) με τους Βυζαντινούς[24] που έμελλε να κρατήσει ως το Φθινόπωρο του 965, όταν ο Νικηφόρος Φωκάς αντέδρασε στην καταβολή των χρημάτων «ἐπί τῇ τῶν Βουλγάρων συμβάσει»[25].

Ο Πέτρος, με χαρακτήρα συγκαταβατικό και πειθαρχημένο, νυμφεύθηκε Βυζαντινή πριγκηποπούλα, τη Μαρία Λακαπηνή (εγγονή του αυτοκράτορα από το γιο του Χριστόφορο) και κέρδισε με τη βυζαντινή πρέπουσα τάξη να βασιλεύσει σε ένα προσδιορισμένο γεωγραφικώς κράτος των Βουλγάρων ως + *Πέτρος Βασιλεύς Βουλγάρων*[26] + *Πέτρος βασιλεύς ευσεβής*[27].

---

[23] Από τις σωζόμενες (τρεις) επιστολές του αυτοκράτορος Ρωμανού του Λακαπηνού που γράφτηκαν μεταξύ 924–925, μετά τη συναφθείσα ειρήνη μεταξύ Βυζαντίου και Βουλγάρων σε συνάντηση των δύο ηγεμόνων στο Κοσμίδιον (βλ. Theophanes Continuatus, ό.π., σσ. 405-406, 735-736 και 898-899) από τον Θεόδωρο Δαφνοπάτη (βλ. J. Darrouzès – L.G. Westerink, *Théodore Daphnopatès Correspondance*, Paris 1978, σσ. 57-85 αρ. 5-7) είναι φανερό ότι ο Βυζαντινός αυτοκράτορας δεν αναγνώρισε τον τίτλο «Βασιλεύς» στο Βούλγαρο ηγεμόνα: «... μηδ' ὅλως καλεῖσθαι σε βασιλέα γεγράφαμεν, ἀλλά περὶ τοῦ σεαυτὸν γράφειν βασιλέα Ρωμαίων; Ἐπεὶ καὶ ἐν τῇ ἰδία πατρίδι ἐξεστί σοι ποιεῖν ὅ βούλει» (ό.π., αριθ. 6, στιχ. 68-71).

[24] Οι διαπραγματεύσεις (Μάιος – Φθινόπωρο 927) έγιναν στη Μεσημβρία (α' φάση) και στην Κωνσταντινούπολη (υπογραφή συνθήκης). Στην α' φάση πήρε μέρος ο γνωστός λόγιος και ποιητής Κωνσταντίνος ο Ρόδιος (βλ. Glanville Downey, Constantine the Rhodian: His Life and Writings, Late Classical and Medieval Studies in honor of Albert Mathias Friend Jr., Princeton 1955, σσ. 212-221) και στην Κωνσταντινούπολη έκλεισε τη συμφωνία που προέβλεπε την ειρήνη και το γάμο του Πέτρου με την εγγονή του Λακαπηνού ο πρωτοβεστιάριος Θεοφάνης (Theophanes Continuatus, ό.π., σσ. 412-414). Σύμφωνα με τους Συνεχιστές του Θεοφάνη, η Μαρία Λακαπηνή πήγε στη Βουλγαρία «*χαίρουσα ἐν οἷς βασιλεῖ προσήρμοστο ἀνδρὶ καὶ δέσποινα Βουλγάρων προσηγορεύθη*» (ό.π., σ. 415).

[25] Η συνθήκη του 927 ανάμεσα στο Βυζάντιο και το Βούλγαρο ηγεμόνα Πέτρο γιορτάστηκε στην Κωνσταντινούπολη με πανηγυρικό τρόπο. Ένας ανώνυμος ρήτορας (πιθανότατα ο Θεόδωρος Δαφνοπάτης) εκφώνησε πανηγυρικό λόγο «ἐπί τῇ τῶν Βουλγάρων συμβάσει». Το κείμενο που πρωτοδημοσιεύτηκε το 1894 από τον Th.I. Uspenskij, συνοδευόμενο από αγγλική μετάφραση επαναδημοσιεύτηκε από τον R.J.H. Jenkins, The Peace with Bulgaria (927) celebrated by Theodore Daphnopates, *Polychronion*. Festschrift Franz Dölger zum 75 Geburtstag, Heidelberg 1966, σσ. 287-303. [= Studies on Byzantine History of the 9th and 10th Centuries, London 1970, αρ. XXI]. Έκδοση, επίσης, πραγματοποίησε και η Αλκμήνη Σταυρίδου-Ζαφράκα, Ο ανώνυμος λόγος «επί τη των Βουλγάρων συμβάσει», *Βυζαντινά* 8 (1976), σσ. 343-406, ενώ ο I. Dujčev, On the treaty of 927 with the Bulgarians, *Dumbarton Oaks Papers* 32 (1978), σσ. 217-295 σχολίασε το κείμενο από την πλευρά της βουλγαρικής επιστήμης. Βλ. και H. Hunger, *Βυζαντινή Λογοτεχνία*, τομ. Α', μτφρ. Ι.Β. Αναστασίου, Αθήνα 1987, σ. 238.

[26] V. Beševliev, *Die Protobulgarischen Inschriften*, ²1963, σσ. 332-333, αρ. 91.

[27] Ό.π., σσ. 333-334, αρ. 92 a – c. Ο G. Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού κράτους*, τομ. Β', σ. 140, θεωρεί ότι οι επιδρομές του Συμεών στον ελλαδικό χώρο, όταν «Τὸ 918 διέσχισε τη Βόρεια Ελλάδα και έφτασε ως τον Κορινθιακό Κόλπο» (ό.π., σ. 140 και σ. 300 σημ. 150) συνιστούσαν επικυριαρχία κράτους του Συμεών («Ο Συμεών ήταν πια ο κύριος της Βαλκανικής χερσονή-

Η άρνηση του Νικηφόρου Φωκά να καταβάλει τη χορηγία στους Βουλγάρους ήταν η αρχή στη νέα σύγκρουση[28]. Η επαναστατική κινητοποίηση των Κομητοπούλων μετά το θάνατο του Ιωάννη Τζιμισκή στις 10 Ιανουαρίου του 976[29], από την έλλειψη επαρκών πηγών γνώρισε πολλές και ποικίλες ερμηνείες, στις οποίες δεν θα σταθούμε[30], αλλά είναι βέβαιο πως αυτές οι διχογνωμίες ή πολυγνωμίες επιβεβαιώνουν τις αβεβαιότητες γύρω και από αυτό το ζήτημα. Ήταν το κίνημα των Κομητοπούλων επαναστατική κίνηση που άρχισε «στα δυτικά εδάφη» του βουλγαρικού κράτους ως αντίδραση στον ενδοτικό ηγεμόνα Πέτρο[31]; Ήταν κίνημα εθνοαπελευθερωτικό που απέβλεπε να αποκαταστήσει το βουλγαρικό κράτος μετά τη διάλυσή του από τον Ιωάννη Τζιμισκή[32]; Ήταν, τέλος, κίνημα πολιτικό εσωτερικό[33];

Δοθέντος ότι τα παιδιά του «Κόμητος» Νικολάου και της Ριψιμίας,[34] Μωϋσής, Δαβίδ και Σαμουήλ[35] (με ρίζες από την Αρμενία παρά τις δι-

---

σου», ό.π., σ. 140). Βλ, όμως, και Αικ. Χριστοφιλοπούλου, ό.π., σ. 93, όπου αντικρούεται η άποψη αυτή. Οι Βυζαντινοί εκχωρούσαν εξουσία, διατηρώντας, παράλληλα, τη βυζαντινή κυριαρχία σε εδάφη που εθεωρούντο και ήταν κατοικημένα από Βυζαντινούς υπηκόους. Γι' αυτό και η επάνοδος στα εδαφικά όρια της επικρατούσης καταστάσεως μέχρι τα τέλη της εξουσίας του Βογόριδος (893) ήταν απαίτηση των Βυζαντινών στη συνθήκη ειρήνης του 927. Βλ. και Κ.Ι. Αμάντου, ό.π., σσ. 66-67.

[28] Κ.Ι. Αμάντου, ό.π., σσ. 122-123. Πρβλ. Διον. Α. Ζακυθηνού, *Βυζαντινή Ιστορία*, σσ. 420-421. Ο ικανότατος στρατιωτικός και πολιτικός αυτοκράτορας Ιωάννης Τζιμισκής, ενώ αρχικά συμπεριφέρεται προς τον Βόριν Β', γιο του Πέτρου, ως εις βασιλέα, για να αποσπάσει τους Βουλγάρους από την αγκαλιά των Ρώσων του Σφενδοσλάβου μετά τη νίκη του στη μάχη της Μεγάλης Πρεσθλάβας (βλ. G. Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού κράτους*, τομ. Β', σ. 176 και σ. 300 σημ. 205, όπου και η σχετική βιβλιογραφία), διέλυσε το βουλγαρικό κράτος, αιχμαλώτισε τον Βόριν, αναγνωρίζοντάς του στην Κωνσταντινούπολη μόνο τον τίτλο του μαγίστρου (Βλ. Λέων Διάκονος, *Ιστορία*, σ. 159) και στον αδελφό του Ρωμανό επέβαλε την τιμωρία του ευνουχισμού (βλ. Κ.Ι. Αμάντου, ό.π., σσ. 134-138· πρβλ. Διον. Α Ζακυθηνού, *Βυζαντινή Ιστορία*, σσ. 421-424· Αικ. Χριστοφιλοπούλου, ό.π., σσ. 139-142).

[29] Λέων Διάκονος, ό.π., σσ. 177-178. Βλ. και G. Ostrogorsky, ό.π., σ. 179· Αικ. Χριστοφιλοπούλου, ό.π., σ. 143.

[30] Βλ. Πρακτικά Συνεδρίου, *Mille ans de l' insurrection des Critopoules et de la creation de l' État de Samuel*, Skopje 1971. J. Ferluga, Le soulévement des Comitopoules, *Zbornik Radova Vizantinološkog Instituta* 9 (1966), σσ. 75-84.

[31] Ο Πέτρος αρρώστησε και πέθανε την 31η Ιανουαρίου 969 (βλ. Λέων Διάκονος, σ. 78· πρβλ. Αικ. Χριστοφιλοπούλου, ό.π., σ. 139). Τα γεγονότα μετά το θάνατό του και η σύσταση του κράτους του Σαμουήλ παρουσιάζουν δυσεπίλυτα προβλήματα (βλ. G. Ostrogorsky, ό.π., σσ. 310-312 σημ. 216, όπου και σχετική βιβλιογραφία).

[32] Βλ. Ιωάννου Σκυλίτζη, *Σύνοψις Ιστοριών*, εκδ. I. Thurn, σ. 328.

[33] Βλ. Κεκαυμένου, Στρατηγικόν, εκδ. V. Vassiliewsky – V. Jernstedt, σσ. 65 § 169. Βλ. και Κ.Ι. Αμάντου, ό.π., σ. 137· Αικ. Χριστοφιλοπούλου, ό.π., σ. 161.

[34] Βλ. Ν.Κ. Μουτσοπούλου, *Εκκλησίες του Νομού Φλωρίνης*, σ. 76. Για τον Νικόλαο ως Βυζαντινό αξιωματούχο («κόμη») της Μακεδονίας, βλ. Διον. Α. Ζακυθηνού, *Βυζαντινή Ιστορία*, σ. 425. Πρβλ. G. Ostrogorsky, ό.π., σ. 310 σημ. 214· Αικ. Χριστοφιλοπούλου, ό.π., σ. 160 και σημ. 1-6, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

σταμένες και στο ζήτημα αυτό απόψεις),[36] είχαν εξάρτηση από το σύστημα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας[37], οι Βυζαντινοί θεώρησαν το κίνημα –που μορφοποιήθηκε αργότερα στο πρόσκαιρο «κράτος» του Σαμουήλ– ως εσωτερική υπόθεση[38]. Ο Σαμουήλ ήταν ένας «αποστάτης»[39] με αντάρτικη τακτική και νοοτροπία[40] και ως τέτοιος αντιμετωπίστηκε από τον Βασίλειο Β' τον Βουλγαροκτόνο. Γεγονός, όμως, είναι ότι οι Πρέσπες[41] και μετέπειτα η Αχρίδα[42] γνώρισαν την ηγεμονική παρουσία του και απομεινάρια των έργων του παρέμειναν σιωπηλά στο χώρο[43].

Τι υποδηλώνουν τα προαναφερθέντα ενδεικτικά ιστορικά παραδείγματα; Υποδηλώνουν ότι, για να απαλλαγεί κανείς από τους «μύθους» και να χαράξει την «ιστορία» που επιδιώκει να ξεκαθαρίσει τα ζητήματά της από τα νεφελώματα της «μυθιστορίας», απαιτείται βασανιστικός έλεγχος των πηγών της ιστορίας. Και πηγές της ιστορίας είναι τα γεγονότα, τα μνημεία και τα κείμενα.[44]

Στην περιοχή των Πρεσπών τα μνημεία αποτελούν άφωνους μάρτυρες που είναι δυνατό με τους κατάλληλους συνομιλητές να αναπτύξουν ένα διάλογο και να αποκαλύψουν μυστικά που αναγνωρίζουν οι μυημένοι. Οι έρευνες και τά συμπεράσματα των βυζαντινολόγων-αρχαιολόγων τονίζουν ακριβώς αυτή τη σημασία[45]. Από την άλλη, τα *κείμενα* απαντούν στις ερωτήσεις που τους θέτουμε. Μήπως, όμως, αυτό συμβαίνει και με τα *μνημεία*; Και με τα *γεγονότα*;

---

[35] Ιωάννου Σκυλίτζη, *Σύνοψις Ιστοριών*, εκδ. I. Thurn, σσ. 328-329.

[36] Βλ. G. Ostrogorsky, ό.π., σ. 310 σημ. 214.

[37] Οι γονείς τους ήταν Χριστιανοί Ορθόδοξοι και ο πατέρας τους αξιωματούχος του Βυζαντίου (κόμης Μακεδονίας).

[38] Βλ. σημ. 33.

[39] Κεκαυμένου, Στρατηγικόν, ό.π., σσ. 65 § 169.

[40] Ιωάννου Σκυλίτζη, ό.π., σ. 331.

[41] Ό.π., σ. 330.

[42] Ό.π., σ. 359. Πρβλ. Διον. Α. Ζακυθηνού, *Βυζαντινή Ιστορία*, σ. 426.

[43] Στη Μικρή Πρέσπα διατηρήθηκε ως τις μέρες μας ερειπωμένη η βασιλική του Αγ. Αχιλλείου (βλ. Ιωάννου Σκυλίτζη, ό.π., σ. 330), την οποία ο Σαμουήλ έχτισε σε προστατευμένο χώρο, πιθανότατα σε άμεση επικοινωνία με τη θέση του παλατιού του. Συνθετική μονογραφία για το μνημείο βλ. Ν.Κ. Μουτσοπούλου, *Η βασιλική του Αγ. Αχιλλείου στην Πρέσπα*, Θεσσαλονίκη 1999, όπου και η προγενέστερη βιβλιογραφία. Το έργο κυκλοφόρησε και σε βουλγαρική έκδοση με τίτλο: Basilikata "Sveti Ahilii v Prespa". Edin istoričeski pametnik – svetija, Plovdiv 2007.

[44] Βλ. Ι.Ε. Καραγιαννοπούλου, *Πηγαί της Βυζαντινής Ιστορίας*, Θεσσαλονίκη 1975, σσ. 19-20.

[45] Βλ. Στ. Μ. Πελεκανίδου, *Βυζαντινά και μεταβυζαντινά μνημεία της Πρέσπας*, Θεσσαλονίκη 1960, σ. 9 σημ. 19-20. Βλ. και Ν.Κ. Μουτσοπούλου, *Εκκλησίες του Νομού Φλωρίνης*, σσ. 40-116, όπου και η νεότερη βιβλιογραφία.

Το πρόβλημα της ταφής του Αγ. Γερμανού στο εσωτερικό του μνημείου είναι πολύ παλαιό[46] και αντιμετωπίστηκε από την έρευνα με τη γνωστή «διχογνωμική» έκφραση[47], όπως, επίσης, και η αμφισβήτηση που υπέστη η ταφική πλάκα των γονέων και του αδελφού του Σαμουήλ Δαβίδ[48], για την οποία τώρα διαθέτουμε αναλυτική παρουσίαση από τον καθηγητή Ν.Κ. Μουτσόπουλο[49]. Όμως, τα θέματα αυτά είναι σύνθετα και το ένα εμπλέκεται στο άλλο ως κρίκος μιας αλυσίδας που κρατεί δέσμιο τον κάθε ερευνητή. Το σπουδαιότερο, όμως, είναι να σπάζουν οριστικά οι ανιστόρητες υποθέσεις που κυριάρχησαν ως πραγματικότητες στη συγκεκριμένη τους διασύνδεση.

Ένας τέτοιος «μύθος» είναι το πρόβλημα που σχετίζεται με την ύπαρξη ή την πλαστότητα της ταφικής επιγραφής των γονέων του Σαμουήλ και του αδελφού του[50], ανεξάρτητα βεβαίως από την αρχική της θέση και τη λειτουργία της. Η επιστημονική απάντηση είναι καταφατική[51]. Αυτό δηλώνει κάποια ιστορικά συμφραζόμενα. Η αβεβαιότητα, όμως, γύρω από τη «μυθολογία» τη σχετική με την επιγραφή πρέπει να διαλυθεί[52].

Ένας ακόμη «μύθος» είναι η ύπαρξη «βουλγαρικού πατριαρχείου» ήδη από την εποχή του Συμεών[53] που έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των υποθέσεων και των σκοπιμοτήτων γύρω από την ταυτότητα του θαμμένου μέσα στο ναό «Πατριάρχου», που οι μεν θεωρούσαν δικό τους (τον Γερμανό, Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως οι Βυζαντινοί και αργότερα οι Νεοέλληνες[54]), οι δε τον Βούλγαρο «Πατριάρχη» Γερμανό[55] (στη βάση των εθνικών αντιπαλοτήτων και διεκδικήσεων).

---

[46] Βλ. Β. Κ. Κατσαρού, *Ανέκδοτο σημείωμα*, ό.π., σ. 238 κ.ε.

[47] Ό.π., σσ. 239-242, όπου και βιβλιογραφία.

[48] Ό.π., σ. 238 και σημ. 23.

[49] Βλ. Ν. Κ. Μουτσοπούλου, *Εκκλησίες του Νομού Φλωρίνης*, σσ. 73-77, με όλη τη σχετική βιβλιογραφία (σημ. 248 – 276).

[50] Βλ. Β. Κ. Κατσαρού, Ανέκδοτο σημείωμα, ό.π., σ. 238 σημ. 23-27.

[51] Αυτόθι.

[52] Η επιγραφή, ασφαλώς, είναι γνήσια και βρίσκεται σήμερα στο Αρχαιολογικό Μουσείο Σόφιας από όπου ο καθηγητής Ν.Κ. Μουτσόπουλος δημοσιεύει φωτογραφίες, σχέδια, εκμαγείο και απόγραφό της (βλ. Εκκλησίες της Φλώρινας, σ. 74 εικ. 91-97).

[53] Βλ. Β. Κ. Κατσαρού, *Ανέκδοτο σημείωμα*, ό.π., σσ. 240-241 σημ. 46-51, όπου και βιβλιογραφία. Πρβλ. Αικ. Χριστοφιλοπούλου, ό.π., σσ. 93-94. Ο διακαής πόθος του νεοφώτιστου Βογόριδος – Μιχαήλ να ιδρύσει «αυτόνομον εθνικήν Εκκλησίαν» (βλ. Διον. Α. Ζακυθηνού, *Βυζαντινή Ιστορία*, σ. 238 και σημ. 3).

[54] Βλ. Β. Κ. Κατσαρού, *Ανέκδοτο Σημείωμα*, ό.π., σσ. 239-241.

[55] Ό.π., σ. 240. Βλ. και Ν.Κ. Μουτσοπούλου, *Εκκλησίες του Νομού Φλωρίνης*, σ. 81.

Έχω δείξει, νομίζω πειστικά, ότι η προσωπογραφία που εικονίζεται αργότερα (τέλη 12ου αι.) στην κόγχη της Ν. Πλευράς[56] του μνημείου δεν φέρει τα χαρακτηριστικά του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Γερμανού, αλλά τους χαρακτήρες ενός μοναχού, ίσως ηγουμένου, που προβάλλει το Ευαγγέλιο επιδεικτικά, δήλωση, ίσως, της ευαγγελικής ιερής αποστολής για τη διάδοσή του σε νεοφώτιστους Χριστιανούς[57].

Ο «μύθος», συνεπώς, της πραγματικής υπόστασης «Βουλγαρικού Πατριαρχείου» καταρρέει, επειδή ουδεμία πηγή μνημονεύει κάτι για αυτό[58], αλλά τουναντίον όλα τα στοιχεία των αυθεντικών βυζαντινών πηγών αντιστρατεύονται μια τέτοια άποψη. Για παράδειγμα, το Κληρολόγιον του Φιλοθέου του έτους 899[59] και το Τακτικόν του Beneševič των ετών 933-944[60], τα οποία παραδίδουν την ιεραρχική τάξη της βυζαντινής αυλής, αποδίδουν ρητώς στον εκπρόσωπο της Εκκλησίας της Βουλγαρίας τον τίτλο του «Αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας» και τον κατατάσσουν στην ιεραρχία μετά από τους συγγέλους των Πατριαρχείων της Ανατολής»[61]· αλλά και το χφ. Paris. gr. 880, φ. 407[62], στο οποίο βασίστηκε ο λεγόμενος κατάλογος των υποτιθέμενων Πατριαρχών Βουλγαρίας[63], στην επιγραφή του έχει τον τίτλο «Οι Αρχιεπίσκοποι Βουλγαρίας». Έχω τη γνώμη –όπως και άλλοι βυζαντινολόγοι και ιστορικοί[64]– ότι το «αυτοκέφαλο Πατριαρχείο» Βουλγαρίας δεν ήταν παρά ένα απραγματοποίητο όνειρο του Συμεών και αργότερα του Σαμουήλ για την ανύψωση του εκκλησιαστικού καθεστώτος της Βουλγαρίας, ανά-

---

[56] Έγχρωμη φωτογραφία της παράστασης, βλ. Δ. Ευγενίδου – Ι. Κανονίδη – Θ. Παπαζώτου, *Τα μνημεία των Πρεσπών*, ό.π., σ. 37 εικ. 16. Πρβλ. και *Πρέσπα. Ο τόπος της εύλαλης σιωπής*, σ. 28. Οι παλαιότερες παραστάσεις του Πατριάρχου Γερμανού (βλ. Β.Κ. Κατσαρού, *Ανέκδοτο Σημείωμα*, ό.π., σ. 244 σημ. 73) δεν παρουσιάζουν ομοιότητες με τα προσωπογραφικά χαρακτηριστικά του Αγ. Γερμανού Πρεσπών. Η παράσταση του Αγ. Γερμανού στον Αγ. Κλήμη της Αχρίδας, μεταγενέστερη απεικόνιση του ζωγραφικού συνόλου των Αστραπάδων, έχω τη γνώμη ότι βασίζεται στο πρότυπο της τοιχογραφίας του Αγ. Γερμανού στον ομώνυμο ναό των Πρεσπών (βλ. Πιν. 1). Τα χαρακτηριστικά είναι, σχεδόν, ταυτόσημα, αλλά η τοιχογραφία των Πρεσπών προηγείται και χρησιμεύει ως πρότυπο.

[57] Ό.π., σσ. 244-245.

[58] Απεναντίας, επίσημες πηγές που σχετίζονται με την εθιμοτυπία της αυτοκρατορικής αυλής σιωπούν (βλ. Αικ. Χριστοφιλοπούλου, ό.π., σσ. 93-94).

[59] Βλ. N. Oikonomidès, *Les Listes de préséance Byzantines des 9e et 10e siècles*, Paris 1972, σ. 137.

[60] Βλ. N. Oikonomidès, *Les Listes*, ό.π., σ. 245.

[61] Βλ. Αικ. Χριστοφιλοπούλου, ό.π., σσ. 93-94.

[62] Βλ. Radivoje Ljubinković, Ordo ėpiscoporum y Paris. Gr. 880 i arxijepejska pomen lista y sinodikomy tsara Borila [= The ordo episcoporum of Paris. Gr. 880 and the commemorative epistle of the prelates in the Synodicon of czar Boril (Sophia; Nat. Libr. No 289], Études d' Histoire de l' Art et de civilization du Moyen Age, Beograd 1982, σσ. 91-101.

[63] Βλ. Β. Κ. Κατσαρού, *Ανέκδοτο σημείωμα*, ό.π., σσ. 240-241.

[64] Ό.π., σ. 240 σημ. 48. Πρβλ. και Αικ. Χριστοφιλοπούλου, ό.π., σσ. 93-94.

λογο με εκείνο της φιλοδοξίας του «Βασιλέως των Ρωμαίων» που τόσο πολύ επεδίωξε.

Θεωρώ, συνεπώς, το συμπέρασμα ότι κανείς «Πατριάρχης» δεν θάφτηκε στον Άγιο Γερμανό βέβαιο, και ότι αρκετά στοιχεία συγκλίνουν προς τη βεβαιότητα ότι ο τάφος του τιμωμένου Αγίου στο εσωτερικό του ναού του Αγ. Γερμανού ανήκει στον Όσιο Γερμανό, τον ιδρυτή της Μονής Εικοσιφοινίσσης[65]. Η νεότερη έρευνα δεν αμφισβητεί τα δεδομένα της δικής μου επιχειρηματολογίας. Το πρόσφατο άρθρο του καθηγητή Ν.Κ. Μουτσοπούλου «Γερμανός, ένας μοναχός από την Παλαιστίνη στην Πρέσπα του 9ου αιώνα»[66] και μια πρόσφατη ανακοίνωση του αρχαιολόγου Ευάγγελου Παπαθανασίου[67] φαίνεται ότι συμπλέουν με αυτή την άποψη.

Από το σημείο αυτό, όμως, δεν τελειώνει, αλλά ξεκινά μια καινούρια ερευνητική προσπάθεια που σχετίζεται με το πρόσωπο του Αγίου και την ακτινοβολία του στο χώρο της Μακεδονίας. Πώς, πότε και γιατί κατέληξε να ταφεί εδώ ο ιδρυτής ενός μεγάλου μοναστηριού της Μακεδονίας και ποιο ήταν αυτό το στοιχείο που προσέδιδε αίγλη στο πρόσωπό του, ώστε να ερίζουν δύο έθνη για τον προσεταιρισμό του ονόματός του, ανυψώνοντάς το, μάλιστα, –κατά παράδοσιν– στο επίπεδο του «πατριαρχικού» αξιώματος;

Από τον *Βίο* του Οσίου Γερμανού (που σώθηκε σε ένα και μόνο χειρόγραφο[68] και εκδόθηκε δύο φορές[69]) συνάγονται ορισμένα «πραγματικά» στοιχεία ανάμεσα σε εκείνα που διανθίζουν το αγιολογικό κείμενο της διήγησης με φανταστικά ή τυπικά δεδομένα. Γιατί, όπως παρατήρησε πολλάκις ο εξέχων αγιολόγος μελετητής Ιππόλυτος Delahaye[70], η ιστορικότητα των αγιολογικών κειμένων δεν είναι πάντοτε δεδομένη, καθώς ορισμένες φορές «τα αγιολογικά κείμενα» είναι δημιουργήματα θρησκευτικότητας είτε του λαού είτε του συγγραφέα του

---

[65] Βλ. Β. Κ. Κατσαρού, *Ανέκδοτο σημείωμα*, ό.π., σσ. 244-245 και 248.

[66] Βλ. Ν. Κ. Μουτσοπούλου, *Ο Όσιος Γερμανός*, ό.π., σ. 52.

[67] Βλ. Ε. Παπαθανασίου, Όσιος Γερμανός (δ' τέταρτο 9ου αιώνα) Πέτρος ο Καθολικός των Αρμενίων (1018-1058): Η σχέση τους με την Παναγία τη Σπηλαιώτισσα (Άγιο Μάρκο) Πετρούσης, Ανακοίνωση στην *Ε' Επιστημονική Συνάντηση «Η Δράμα και η Περιοχή της. Ιστορία και Πολιτισμός»*, Δράμα 18-21 Μαΐου 2006, Περιλήψεις Ανακοινώσεων, Δράμα 2006, σσ. 88-92.

[68] Bibl. Laur. Plut. 59 cod. 13, φφ. 414-429v.

[69] A. Mai, *Acta Sanctorum*, III, παράρτημα, σ. 7*-12*. Πρβλ. Βίος, εκδ. Διον. Κ. Κυράτσου, σσ. 7-25.

[70] H. Delehaye, *Les origins du culte des martyres*, [Subsidia Hagiographica, 20] Bruxelles ²1976. Πρβλ. Nathalie Delierneux, L' exploitation de topoi hagiographiques: Du cliché figé à la réalité code, *Byzantion* 70 (2000), σσ. 57-90. Βλ. και Κωνσταντίνας Μέντζου-Μεϊμάρη, *Βυζαντινή αγιολογική βιογραφία. Η αγιολογική βιογραφία στο Βυζάντιο και η σημασία της στην πολιτιστική ιστορία της Ν.Α. Ευρώπης*, Αθήνα 2002, σ. 23 κ.ε.

αγιολογικού κειμένου.[71] Μπορεί, ωστόσο, αν όχι εξολοκλήρου, τουλάχιστον αποσπασματικά, αυτά τα κείμενα να αποδίδουν την ιστορική πραγματικότητα. Τα βασικότερα σημεία του περιεχομένου του *Βίου* είναι τα ακόλουθα:

> Ο Άγιος, ήταν δεν ήταν έφηβος, σε ένα ταξίδι του στους Αγίους Τόπους, αισθάνθηκε μέσα του σφοδρή επιθυμία να γίνει μοναχός· πήγε στη Μονή Προδρόμου, κοντά στον Ιορδάνη και παρακάλεσε τον ηγούμενο «θερμοῖς τοῖς δάκρυσι» να τον δεχτεί στην αδελφότητα. Εκείνος διαβλέπει τη Θεία κλήση, και ο Γερμανός διακρίνεται στον αγώνα του μοναχού· πρόθυμος στα διακονήματα και ταπεινός, είναι «φύσις σπουδαία καὶ πρὸς τὰ καλά ἐναγώνιος»[72]. Όταν ο Άγιος έγινε 30 χρονών, «Θεία τις ὄψις ἐπιστάσα» του δίνει εντολή να φύγει από την Παλαιστίνη και να περάσει στην Ευρώπη: «πρὸς δὲ τὰ τῆς Εὐρώπης ἀπελθεῖν μέρη διακελεύεται» και να αναζητήσει «παρά τινι τῶν ἀνά τὴν Μακεδονίαν ὀρέων[73] τόπον» να χτίσει ναό αφιερωμένο στη Θεοτόκο. Ο Γερμανός στην αρχή αμελεί, αλλά ξαναβλέπει τον «άγγελο» που του αναφέρει το όρος «παρὰ τῷ ἀστει ᾧ Χριστούπολις ὄνομα»[74]. Ο Άγιος φτάνει με ταλαιπωρίες στη Χριστούπολη[75], όπου επανεμφανίζεται η «Θεία ὄψις» και του ξαναλέει «παρά τὸ τῆς Πωπολίας[76] ἀντικρύ πορεύεσθαι ὄρος». Ξένος ως προς τον τόπο ο Γερμανός «διά Φιλίππων[77] ἐλάσας» φτάνει σε ένα βουνό αντίκρυ της Πωπολίας «κατὰ τὰς εκβολὰς δὲ τοῦ Πάνακος[78] κείμενον πλὴν ἢ πεντήκοντα σταδίους ἀπέχον πολιχνίου τινός, ᾧ ὄνομα Δράμα»[79], νόμισε ότι βρήκε τον υποδειχθέντα τόπον. Ψάχνοντας, βρήκε μια σπηλιά κι άρχισε να χτίζει ησυχαστήριο: «ὅλοις

---

[71] Βλ. *Βίος*, εκδ. Διον. Κ. Κυράτσου, σ. 9.
[72] Ό.π., σ. 11.
[73] Ό.π., σ. 12. Πρβλ. Ν.Κ. Μουτσοπούλου, *Ο Όσιος Γερμανός*, σ. 45.
[74] Βλ. Βίος, εκδ. Διον Κ. Κυράτσου, σ. 13. Πρβλ. Ν.Κ. Μουτσοπούλου, *Ο Όσιος Γερμανός*, σ. 46.
[75] Για την τοπωνυμία Χριστούπολις βλ. Δημ. Ι. Λαζαρίδη, *Νεάπολις – Χριστούπολις – Καβάλα*, Οδηγός Μουσείου Καβάλας, Αθήνα 1969, σσ. 13-461.
[76] Βλ. Ν.Κ. Μουτσοπούλου, *Ο Όσιος Γερμανός*, σ. 46 και σ. 53 σημ. 2.
[77] Βλ. P. Lemerle, *Philippes et la Macédoine Orientale à l' époque chrétienne et Byzantine*, Paris 1945. Σύντομοι αρχαιολογικοί οδηγοί: Χάιδως Κουκούλη – Χρυσανθάκη, Χαραλάμπους Μπακιρτζή, Φίλιπποι, Αθήνα 2009. Γ. Γούναρη – Εμμ. Γούναρη, *Φίλιπποι. Αρχαιολογικός Οδηγός*, Θεσσαλονίκη 2004.
[78] Βλ. Ν. Κ. Μουτσοπούλου, *Ο Όσιος Γερμανός*, σ. 46 (Αγγίτης ποταμός).
[79] Βλ. Δέσποινας Αϊβάζογλου-Δόβα, *Η Δράμα. Ο νεοκλασσικισμός στην Αστική Αρχιτεκτονική της πόλης*, Δράμα 2002, σ. 28 και σημ. 103.

τρισὶν ἔτεσιν καὶ μησὶν ἓξ ἀπαρτίζει τὸ ἔργον»[80]· μόνος, χωρίς βοηθό, μέσα στη σπηλιά, κτίζοντας τον ναό της Θεοτόκου. Τότε επανεμφανίζεται ο άγγελος και του λέει ότι αυτό δεν είναι το κατάλληλο μέρος, αλλά «ἕτερον ᾧ Ματικία ὄνομα»[81]. Με προθυμία ο Όσιος εγκαταλείπει τον τόπο και φτάνει «παρά τινα κώμην, ἥτις ἐπιχωρίως Τζερνίστα καλεῖται»[82], όπου ένας φιλόξενος αγρότης προσφέρεται να τον οδηγήσει στο συγκεκριμένο βουνό· αλλά ο δρόμος είναι δύσβατος και ο Όσιος επιστρέφει να ζητήσει «πέλεκυν καὶ δίκελλαν». Το όρος «ἦν δὲ δύσβατον ἐς τὰ μάλιστα, ἢ μάλλον εἰπεῖν καὶ παντελῶς ἄβατον ὕλη μυρία συνηρεφές καὶ θηρσὶ μόνοις ἀγρίοις εἰς δίαιταν ἐπιτήδειον»[83]. Εκείνος, όμως, αψηφώντας τα όλα «έργον εἶχετο, τήν τε ὕλην τέμνων καὶ δίοδον ἐργαζόμενος»[84]. Για πολλές μέρες καθάριζε κι άνοιγε δρόμο, ώσπου έφτασε στον τόπο που έπρεπε να χτίσει το «φροντιστήριον». Μόλις άρχισε να σκάβει «ὁρᾶ Θείον ἐκτύπωμα σταυρικόν... καὶ πάλιν ἤρξατο σκάπτειν καὶ πάλιν ἕτερον βλέπει σταυρόν»[85].

Με τη δύναμη του σταυρού ο Άγιος επιτελεί θαύματα, ο κόσμος συρρέει από παντού και «μετρίων εὐπορήσας ἀναλωμάτων»[86] φώναξε τεχνίτες μαΐστορες να χτίσουν τον ναό· εκείνοι απαιτούν πρώτα συμφωνητικό για την αμοιβή τους και ο Άγιος τους υπόσχεται «ἑκατόν δοῦναι χρυσίνους»[87]. Μέτρησαν, έσκαψαν, έβαλαν τα θεμέλια[88] κι άρχισε να υψώνεται ένα ξεχωριστό κτήριο, ναός «ὃς δὴ καὶ ἐς δῶρο σῳζόμενος, πάσαις ὄψεσι θαῦμα μέγα κινεῖ»[89]. Ο ναός της

---

[80] Βλ. *Βίος*, εκδ. Διον. Κ. Κυράτσου, σ. 15.

[81] Ό.π., σ. 16. Πρβλ. Ν. Κ. Μουτσοπούλου, *Ο Όσιος Γερμανός*, σ. 46 και σ. 53 σημ. 3: «Ματικία· αρχαίο όνομα του Παγγαίου».

[82] Αν η αναφορά του τοπωνυμίου είναι η ίδια με το χωρίον *Τζερνίτζιανη*, τότε το τοπωνύμιο είναι αταύτιστο (βλ. Δήμητρας Σαμαρά, Το *βρέβιον* της Μονής Εικοσιφοινίσσης, *Πρακτικά Δ' Επιστημονικής Συνάντησης «Η Δράμα και η περιοχή της. Ιστορία και πολιτισμός»*, Δράμα 16-19 Μαΐου 2002, Δράμα 2006, σ. 350). Δεν αποκλείεται, όμως, η τοπωνυμία *Τρετζένιτζα* (ό.π., σ. 351) να αναφέρεται στο ίδιο τοπωνύμιο.

[83] Βλ. *Βίος*, ό.π., σ. 17.

[84] Αυτόθι.

[85] Ό.π., σσ. 17-18.

[86] Ό.π., σ. 19. Πρβλ. Ν.Κ. Μουτσοπούλου, *Ο Όσιος Γερμανός*, σ. 46.

[87] Ό.π., σ. 19. Χρύσινος· το χρυσό νόμισμα περιεκτικότητος 4,48 γραμμαρίων χρυσού Solidus (aureus), βλ. Ph. Grierson, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection*, III, Washington 1973, σσ. 14-15.

[88] Βλ. Ν. Κ. Μουτσοπούλου, *Εκκλησίες της Καστοριάς* (9ος-11ος αιώνας), σ. 445.

[89] Βλ. *Βίος*, ό.π., σ. 19. Ο συγγραφέας του *Βίου* έχει, βεβαίως, μπροστά του στον 12ο αιώνα τον περικαλλή ναό που κτίστηκε στον 11ο αιώνα και την εντύπωσή του αυτή αποτυπώνει στο κείμενο του *Βίου*, γραμμένο πιθανότατα στον 12ο αι. Ο ιστορικός αναχρονισμός, όμως, δεν ενο-

Παναγίας ἦταν ἑτοιμος· τότε «οἱ τεχνῖται μισθοὺς τὸν Ἅγιον εἰσεπράττοντο»[90]· κι εκείνος δεν είχε ούτε το 1/10 των συμφωνημένων: «δέκα γὰρ μόνων χρυσίνων κύριος ἐτύγχανεν ὤν, καὶ πλέον ἢ τούτους οὐκ εἶχεν ἄλλο τι ἀποδιδόναι, ἀνάπτει τὸν θυμὸν τοῖς ἀνθρώποις καθ' ἑαυτοῦ»[91]. Τότε οι μαΐστορες ξεσπούν και βρίζουν· τον αποκαλούν απατεώνα και υποκριτή. Τον δένουν πισθάγκωνα με σκοινιά «εὐθὺ τοῦ ἄστεως ᾧ ὄνομα Δράμα ἐστέλλοντο»[92] μήπως τον δει κανείς φιλόχριστος και καταβάλει αντ' εκείνου το χρέος. Στους πρόποδες του βουνού αναζήτησαν σκιά δένδρων να ξαποστάσουν. Κάτω από τη σκιά είδαν τη συνοδεία κάποιων αξιωματούχων που φρόντιζε τα υποζύγια και τα αμάξια τους «ὑπό τοῖς δένδροις καθημένοις καὶ τὸν ἐκ τοῦ ἡλίου πολύν φλογμόν –θέρος γὰρ ἦν– ἀναψύχοντας»[93]. Οἱ δὲ ἦσαν δύο τινὲς ἐν τῶν ἐν τέλει, ὧν τῷ μὲν Νεόφυτος θατέρῳ δὲ Νικόλαος ὄνομα, ἐκ τῆς Κωνσταντίνου παρὰ τοῦ τηνικαῦτα τῶν Ῥωμαίων κρατοῦντος πρέσβεις ὡς τὸν Τριβαλλὸν ἀποσταλέντες καὶ τότε ἐπανιόντες κἀκεί διαπαυόμενοι»[94].

Θεόσταλτοι, λοιπόν, οι Βυζαντινοί αξιωματούχοι είδαν το πάθος του Οσίου, κατάλαβαν «τὸν ἔνδοθεν πλοῦτον τῆς ψυχῆς αὐτοῦ»[95] και έβαλαν τις φωνές στους τεχνίτες. Κι αφού πλήρωσαν εκείνοι το χρέος, χαιρέτησαν τον Άγιο «τῆς πρὸς τὴν εὐδαίμονα πόλιν ἀπαγούσης ἥπτοντο»[96]. Αφού απήλαυσαν τις τιμές, γιατί έφεραν εις πέρας την πρεσβεία, έμειναν για λίγο στην Πόλη να τακτοποιήσουν τα ζητήματα με τους δικούς τους, μοίρασαν την περιουσία τους στους φτωχούς και στους δούλους τους, γύρισαν πίσω στο μοναστήρι κι έγιναν μοναχοί. Ο Όσιος ολοκλήρωνε το οικοδομικό πρόγραμμα του μοναστηριού. Η Μονή και η φήμη του Αγίου περνούσαν τα κλειστά όρια της περιοχής.

χλεί τον ανώνυμο συγγραφέα, ο οποίος συγχέει τον «πρώτο» ναό του 9ου αι. με εκείνον του 11ου αιώνα.

90 Βλ. *Βίος*, ό.π., σ. 21.

91 Αυτόθι. Πρβλ. Ν.Κ. Μουτσοπούλου, *Ο Όσιος Γερμανός*, σ. 21.

92 Βλ. *Βίος*, ό.π., σ. 21. Η αναφορά του τοπωνυμίου Δράμα εμφανίζεται για πρώτη φορά στο κείμενο του *Βίου* και στο περιηγητικό κείμενο του Βενιαμίν εκ Τουδέλης της Ισπανίας (βλ. Δέσποινας Αϊβάζογλου-Δόβα, *Η Δράμα*, σ. 28 σημ. 103. Πρβλ. και Νικ. Θ. Γεωργιάδη, *Η Δράμα και η περιοχή της κατά τη βυζαντινή περίοδο*, Θεσσαλονίκη 2008, σ. 41).

93 Βλ. *Βίος*, ό.π., σ. 22. Πρβλ. Ν.Κ. Μουτσοπούλου, *Ο Όσιος Γερμανός*, σ. 46.

94 Βλ. *Βίος*, ό.π., σ. 22. Για την πρεσβεία προς τους Τριβαλλούς (Σέρβους) βλ. Β.Κ. Κατσαρού, *Ανέκδοτο σημείωμα*, ό.π., σσ. 246-247, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

95 Βλ. *Βίος*, ό.π., σ. 22.

96 Ό.π., σ. 23.

Εικ. 1 *Παναγία ή Περίβλεπτος (Ἀχρίδα): Ὁ Ἅγιος Γερμανός (10.5.2003)*

Είναι φανερό ότι έχουμε έναν *Βίο* διδακτικού περιεχομένου που διαβάζεται στην τράπεζα του μοναστηριού, όπως δείχνει η φράση «Ευλόγησον πάτερ»[97] στην αρχή. Σκοπός του είναι να παραδειγματίσει τους μοναχούς με ένα σωστό πρότυπο ασκητή. Και θα ήταν σίγουρα ένα τυπικό κείμενο μυθοπλαστικού αγιολογικού χαρακτήρα, αν τα τοπογεωγραφικά δεδομένα, τα οποία προσέλκυσαν το ενδιαφέρον του Παπαθανασίου[98], δεν άγγιζαν την πραγματικότητα, όπως, επίσης, και το επεισόδιο με τους Βυζαντινούς αξιωματούχους. Ο Ivan Dujčev προσδιόρισε την εποχή της πρεσβείας προς τους Τριβαλλούς στη διάρκεια της βασιλείας του Βασιλείου του Α' που αποσκοπούσε στον προσηλυτισμό τους[99]. Ο

[97] Η αποστροφή αυτή είναι επίκληση του αναγνώστη, προτού αρχίσει την ανάγνωση ψυχωφελούς κειμένου.

[98] Βλ. Ευ. Παπαθανασίου, *Οσιος Γερμανός*, ό.π., σσ. 88-89.

[99] Ivan Dujčev, Une ambassade Byzantine auprès des Serbes au IXe siècle, *Zbornik Radova Vizantinološkog Instituta*, VII, 1961, σ. 224.

ίδιος ήταν αυτός που υποπτεύτηκε ότι πίσω από τη μαρτυρία του Θεοφυλάκτου Αχρίδας για τον «τρόπο, με τον οποίο οι Βούλγαροι δέχτηκαν τον Χριστιανισμό κατά την εποχή του Βόριδος,» κρύβεται η παρουσία του Οσίου Γερμανού στην περιοχή της Στρώμνιτσας[100]. Παρά τις επιφυλάξεις του μακαρίτη Στυλ. Μ. Πελεκανίδη[101] για την ερμηνεία του χωρίου από το «Εγκώμιο των Αγίων ιε' μαρτύρων εν Τιβεριουπόλει», ο θαυματουργός, όπως εμφανίζεται στον *Βίο*, Άγιος Γερμανός επιλέγεται, για να εμφανιστεί στην περιοχή της Στρώμνιτσας, στον τόπο των Βουλγάρων, δηλαδή, για να τους προπαρασκευάσει να δεχτούν τη διδασκαλία του Ευαγγελίου:

«Ἐν δὲ τοῖς καιροῖς τούτου [τοῦ Βόριδος], ἐφάνη μὲν ὁ Ἅγιος Γερμανὸς ἐπὶ τῆς Βουλγαρικῆς χώρας· ἐφάνησαν δὲ καὶ οἱ Ἅγιοι οὗτοι, οὓς ὑπόθεσιν τοῦ παρόντος λόγου ἐνεστησάμεθα, ἐναργεστέρας τὰς ἐμφανείας ἐν Τιβεριουπόλει ποιούμενοι, καὶ νῦν μέν, ἐν τῷ τόπῳ τῆς αὐτῶν καταθέσεως ὀπτανόμενοι, νῦν δὲ νυκτὸς βαδίζοντες διὰ τοῦ τείχους ὁρώμενοι· πᾶσι δὲ τοῖς δεομένοις δαψιλεῖς τὰς ἰάσεις πηγάζοντες, περιβόητοι πᾶσιν ἦσαν»[102].

Η παρουσία του Αγ. Γερμανού στην περιοχή και η διασύνδεση με την εμφάνιση των ιε' μαρτύρων στη Στρώμνιτζα[103] δεν είναι τυχαία. Οι θαυματουργικές ιδιότητες του Οσίου Γερμανού ξυπνούν τις θαυματουργικές ιδιότητες των λησμονημένων Αγίων. «Μεγάλα γὰρ τὰ ἐκείνου θαύματα καθ' ἑκάστην διὰ τούτων ἐπετελεῖτο· τυφλοὶ γᾶρ προσερχόμενοι, τὸ ὁρᾶν ἀπελάμβανον· χωλοί, τὸ ἅλλεσθαι· κωφοί, τὸ λαλεῖν ὁμοῦ καὶ ἀκούειν· λεπροὶ ἐκαθαίροντο· διαμονιῶντες, ἐσωφρονίζοντο, θᾶττον ἢ λόγος τῶν πνευμάτων ἀπελαυνομένων τῶν ἀκαθάρτων· ἑνί λόγῳ, ὅσα δι' ἑαυτοῦ τὰς ἐπί γῆς διατριβὰς μετὰ σαρκὸς ποιούμενος ὁ σωτὴρ καὶ ἀνθρώποις συναναστρεφόμενος, τοσαῦτα καὶ διὰ τούτων ἐποίει θαύ-

---

[100] Βλ. Β. Κ. Κατσαρού, *Ανέκδοτο σημείωμα*, ό.π., σσ. 242-243.

[101] Βλ. Στ. Μ. Πελεκανίδου, *Βυζαντινά και μεταβυζαντινά μνημεία της Πρέσπας*, σ. 9 και σημ. 19-20.

[102] Βλ. Θεοφυλάκτου Αχρίδος, *Οι δεκαπέντε μάρτυρες της Τιβεριουπόλεως*. Κείμενο, εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια Πέτρου Βλαχάκου, Θεσσαλονίκη 2008, σσ. 332-334 § 37.

[103] Στη Στρώμνιτσα πρωτοεμφανίζεται σε έγγραφο του Βασιλείου Β' (1018) η Μονή Αγίου Λεοντίου (Vodocha), βλ. M. Miljković – P. Pepek, *Vodocha*, Skopje 1975· βλ. και V. Djurić, Un courant stylistique dans la peinture vers le milieu du XIe siècle, *Zograf* 15 (1984), σσ. 15-23. Στον ίδιο χώρο εμφανίζεται το 1080 το καθολικό της Μονής της Ελεούσας (Veljusa), της οποίας σώθηκε το Τυπικό [βλ. L. Petit, Monastère de Notre – Dame de la pitié en Macédoine, Izvestija Russkago Instituta v Konstantinopole VI, Sofia 1900, σσ. 1-153 (το κείμενο στις σσ. 69-93)]. Για τη μονή βλ. M. Miljković – P. Pepek, *Veljusa*, Skopje 1981. Η δραστηριότητα αυτή στον 11ο αιώνα μαρτυρεί την ακμαία θρησκευτική ζωή που μετρούσε μία με δύο εκατονταετίες παρουσίας του Χριστιανισμού στην περιοχή, ανάμεσα σε βουλγαρικούς πληθυσμούς.

ματα ὁ καὶ τότε καὶ νῦν ὁμοίως τῆς τῶν ἀνθρώπων κηδόμενος φύσεως, καὶ τὴν σωτηρίαν ἡμῖν πραγματευόμενος, ὁ πλούσιος ἐν ἐλέει, καὶ τοὺς αὐτόν δοξάζοντας ἀντιδοξάζων, καὶ μεγίσταις δωρεαῖς ἀμειβόμενος. Τοιούτων τοίνυν παραδόξων πραγμάτων ἐνεργουμένων, οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ὅσον συνέρρει πλῆθος τῶν ὑπό παντοίων νοσημάτων δαπανωμένων»[104]. Κανείς δεν έφευγε χωρίς «τὸ λυποῦν ἀποτινασσόμενος τὴν προτέραν ὑγείαν ἀπελάμβανεν»[105].

Ο Άγιος Γερμανός επιχειρεί να αναστήσει στους νεοφώτιστους Βούλγαρους την αρχαιότατη πίστη των ιε' μαρτύρων. Είναι σαφές ότι εκτελούσε ιεραποστολική δράση.

Ο δρόμος από τη Στρώμνιτζα ως «τους Τριβαλλούς» (δηλαδή τη Σερβία) είναι ένα φυσικό άνοιγμα επικοινωνίας για το έργο του Αγίου[106]. Πίσω από το επεισόδιο με τους αξιωματούχους του Βυζαντίου, Νεόφυτο και Νικόλαο, κρύβεται πιθανότατα η διασύνδεση του Αγίου με το πολιτικό κέντρο των αποφάσεων και την εφαρμογή του σχεδίου για τον εκχριστιανισμό των γειτόνων του Βυζαντίου, ένα σχέδιο που συνέλαβε ο Βασίλειος Α', ο ιδρυτής της Μακεδονικής Δυναστείας και το έθεσε σε εφαρμογή[107]. Είναι η εποχή που αρχίζει το ενδιαφέρον του Βυζαντίου για την επανάκαμψη του ελλαδικού χώρου και τη συστηματική ανέλιξη του προγράμματος του «εκβυζαντινισμού» αυτού του χώρου[108]. Τούτο φαίνεται στα προγράμματα ανάπτυξης ενός πλέγματος βυζαντινών μνημείων που εντάσσονται σε αυτή την εποχή[109], αλλά και

---

[104] *Βίος*, εκδ. Διον. Κ. Κυράτσου, σ. 18.

[105] Ό. π., σ. 19.

[106] Η δίοδος που εξυπηρετείται από τον ποταμό Strumešnica, βόρεια από το σημείο Πετρίτσι (Petrich) και φτάνει ως τη Στρώμνιτσα (Strumica) και από εκεί διά του Προσάκου (Prosek), των αρχαίων Στόβων, του Πρίλαπου (Prilep) στο Μοναστήρι (Bitola) και την Αχρίδα (Ohrid). Το τρίγωνο Αχρίδα – Μοναστήρι – Πρέσπα είναι ένας χώρος άμεσης επικοινωνίας Βυζαντινών και Σλάβων, μέσα στον οποίο ήταν εύκολο να κινηθούν οι άνθρωποι που εκτελούσαν συγκεκριμένες αποστολές. Βλ. και πιο πάνω, σημ. 4.

[107] Από τη Μάνη (Βλ. Αικ. Χριστοφιλοπούλου, ό.π., σσ. 36-37) ο Βασίλειος Α' εφαρμόζει την πολιτική του εκχριστιανισμού μέχρι το εκτεταμένο πρόγραμμα εκχριστιανισμού των Βουλγάρων, επειδή ο Βυζαντινός αυτός αυτοκράτορας «περί πολλού είχε την μετά των Βουλγάρων ειρήνην» (βλ. Διον. Α. Ζακυθηνού, *Βυζαντινή Ιστορία*, σ. 266).

[108] Βλ. Δημ. Ι. Πάλλα, Η Παναγία της Σκριπούς ως μετάπλαση της παλαιοχριστιανικής Αρχιτεκτονικής σε μεσαιωνική βυζαντινή, *Επετηρίς Εταιρείας Στερεοελλαδικών Μελετών* 5 (1974-1976), σσ. 1-7. Πρβλ. I. Dujčev, *Klassisches Altertum im mittelalterlichen Bulgarien*, Renaissance und Humanismus im Mittel und Osteuropa, τομ. I, Berlin 1962, σσ. 343-356 [=Medioevo Bizantino – Slavo, I Roma 1965, σσ. 467-485]. Dmitri Obolensky, *Η αυτοκρατορία και οι Βόρειοι Γείτονές της* (565-1018), Cambridge Medieval History, ελλην. μτφρ. Ντ. Σαούλ, τομ. Β', Αθήνα 1979, σ. 363.

[109] Βλ. Π.Λ. Βοκοτοπούλου, *Η εκκλησιαστική αρχιτεκτονική εις την Δυτικήν Στερεάν Ελλάδα και την Ήπειρον από του τέλους του ζ' έως του τέλους του ι' αιώνος*, Θεσσαλονίκη 1975, passim. Του ίδιου, Η Βυζαντινή Εκκλησιαστική Αρχιτεκτονική στην Χερσόνησο του Αίμου του 10ου αι.,

στη συστηματική οργάνωση των τοπικών εκκλησιών που τοποθετούν τις επισκοπές τους εκεί που συσπειρώνεται το χριστιανικό στοιχείο[110]. Λίγο μεταγενέστερα, στο πλαίσιο αυτού του προγράμματος, ακόμα και μέσα στα βουνά, σε δυσπρόσιτες περιοχές, το πριν «ξένο» στοιχείο ενσωματώνεται στον οργανισμό του βυζαντινού κράτους[111].

Ενδιαφέρουσα είναι η άποψη του Ευαγγέλου Παπαθανασίου, σύμφωνα με την οποία ο Όσιος Γερμανός «εμφανίζεται στην περιοχή την ίδια περίπου εποχή –μετά το 872–, κατά την οποία ο Βασίλειος Α' εξοικίζει τα υπολείμματα των αρμενικής καταγωγής Παυλικιανών στη Θράκη»[112] και ότι «η αρχόμενη διάδοση του Παυλικιανισμού-Βογομιλισμού στις περιοχές εκατέρωθεν των βυζαντινο-βουλγαρικών συνόρων προσδίδει και μια νέα διάσταση στη δράση του Οσίου»[113].

Η παρουσία του αρμενικού στοιχείου στην περιοχή από την εποχή αυτή και ενδεχομένως η μεταστροφή του στην ορθή πίστη και η ένταξή του στη βυζαντινή κοινωνία επιβεβαιώνεται, τόσο από την επικρατέστερη άποψη ότι η καταγωγή του Σαμουήλ είχε ρίζες αρμενικές[114], όσο και από το γεγονός ότι και στην εποχή του Βασιλείου Β' είχαν εγκατα-

---

Κωνσταντίνος Ζ' ο Πορφυρογέννητος και η εποχή του, Β' Διεθνής Βυζαντινολογική Συνάντηση, Δελφοί, 22-26 Ιουλίου 1987, Αθήνα 1989, σσ. 185-216.

110 Π.χ. με την ίδρυση επισκοπικών ναών (Επισκοπή Ευρυτανίας: κέντρο των κατοίκων των ορεινών περιοχών· Επισκοπή Σισανίου: κέντρο του εκχριστιανισμένου πληθυσμού των Βλάχων· Επισκοπή Δρογουβιτίας: κέντρο του εκχριστιανισμένου σλαβικού πληθυσμού). Ενδιαφέρον παρουσιάζει, επίσης, η ναοδομική δραστηριότητα στην πόλη της Καστοριάς (9ος– 1ος αι.), όπου η παρουσία αρχόντων-χορηγών στην περιοχή χρειάζεται περαιτέρω έρευνα.

111 Έχω τη γνώμη ότι η βασιλική που ανακαλύφτηκε και ανασκάφτηκε από τον μακαρίτη Σωτ. Κ. Κίσσα στο Σισάνι δεν αντιπροσωπεύει τίποτα άλλο από ένα χώρο συγκεντρωτικής λατρείας, έναν επισκοπικό ναό που ιδρύθηκε για να συσσωματώσει τους χριστιανικούς πληθυσμούς των προσχωρησάντων στο Χριστιανισμό Βλάχων της περιοχής.

112 Ευ. Παπαθανασίου, *Οσιος Γερμανός*, ό.π., σσ. 88-89.

113 Ό.π., σ. 91. Η μετακίνηση (ζ' αι.) πληθυσμών από την περιοχή στο Θέμα του Οψικίου [βλ. Κ.Ι. Αμάντου, Σκλάβοι, Σκλαβησιάνοι, και Βάρβαροι, *Πρακτικά Ακαδημίας Αθηνών* 7 (1932) 331-339] δεν αποκλείει σχέσεις των πληθυσμών αυτών μεταξύ τους.

114 Βλ. N. Adontz, Samuel l' Arménien, roi des Bulgares, *Extrait des Mémoires publié par l' Académie royale de Belgique*, XXXIX, Bruxelles 1938, σσ. 3-63 [= Études arméno – byzantines, Lisboa 1965, σσ. 347-407]. Χρ.Μ. Μπαρτικιάν, *Το Βυζάντιον εις τας Αρμενικάς πηγάς*, Θεσσαλονίκη 1981, σ. 84. Ο G. Ostrogorsky (ό.π., σ. 310 σημ. 214) αμφιβάλλει για την αξιοπιστία της πληροφορίας του Αρμένιου ιστορικού Ašolik (11ος αι.), αλλά δεν την αποκλείει, όπως και ο Διον. Α. Ζακυθηνός (ό.π., σ. 425), ενώ απορρίπτεται κατηγορηματικά η άποψη του N.P. Blagoer [Bratjata David Mosej, Aaron i Samuil, *Godišnik na Sofijsk. Universit. Jurid. Fak.* 37, 14 (1941 / 42), σσ. 28-42], σύμφωνα με την οποία οι γονείς και τα αδέλφια του Σαμουήλ ήταν απόγονοι των Πρωτο-Βουλγάρων του Ασπαρούχ. Τα ονόματα των αδελφών εμφανίζουν, πράγματι, συνήθεια των Αρμενίων να δίδουν βαπτιστικά από την Π. Διαθήκη.

σταθεί εδώ αρμενικοί πληθυσμοί, για τους οποίους αργότερα αυξάνουν οι σχετικές μαρτυρίες[115].

Αν και προέχει το μείζον θέμα του «εκχριστιανισμού» των Βουλγάρων και των Σέρβων στη συγκεκριμένη εποχή του «αιώνος του Φωτισμού των Σλάβων», δεν θα μπορούσε να αγνοηθεί μια τέτοια διάσταση στη δράση του Αγίου. Το βέβαιο, πάντως, είναι ότι η διασύνδεσή του με την επίσημη πολιτική του Βυζαντίου που εφαρμόζεται αυτή την εποχή στον άξονα Βούλγαροι-Τριβαλλοί, κρύβεται πίσω από τις γραμμές του *Βίου* του Αγ. Γερμανού, του οποίου η ακτινοβολία αυτή τη συγκεκριμένη ιστορική στιγμή φαίνεται ότι ξεπερνά τα κλειστά όρια της Μονής του Παγγαίου. Είναι η εποχή κατά την οποία περιώνυμοι ασκητές αναδεικνύονται σε σημαντικές προσωπικότητες και αναπτύσσουν αποστολική δράση και η «έξοδός» τους από τα μοναστικά τους κέντρα είναι φαινόμενο συχνό [π.χ., οι Θεσσαλονικείς Όσιοι Συμεών και Θεόδωρος εγκαταλείπουν το Αγ. Όρος (866 / αρχές 867)][116]. Σε αυτή την «έξοδο» από τη Μ. Κοσινίτζης, ο Αγ. Γερμανός άφησε την τελευταία του πνοή μακριά από τη Μονή που τον ανέδειξε ως λαμπρή πνευματική μορφή στο ιστορικό και γεωγραφικό περιβάλλον της Μακεδονίας[117].

Ασφαλώς, ο *Βίος* του δεν αποτελεί μια αδιάσειστη ιστορική πηγή, πάνω στην οποία μπορεί να στηρίξει κανείς τη δράση του Αγίου. Η ύπαρξη εντός του κειμένου τοπωνυμίων (όπως η Δράμα, για παράδειγμα, που συναντάται για πρώτη φορά από τα μέσα του 12ου αι. κ.ε.[118]) ή εθνολογικών όρων (όπως η αναφορά των Τριβαλλών[119] που στις πηγές

---

[115] Δεν αποκλείεται η ιεραρχική τάξη των Αρμενίων της τοπικής αριστοκρατίας (άρχοντες, άρχοντες των αρχόντων) που επικράτησε στους αγώνες κατά των Αράβων και αναγνωρίστηκαν από τους Βυζαντινούς (βλ. J. Laurent, *L' Arménie entre Byzance et l' Islam depuis la conquête arabe jusq'en 886*, Paris 1919) να αποτέλεσε πρότυπο για την αναγνώριση και της βουλγαρικής ηγεσίας στην περίπτωση του Συμεών και του Πέτρου, οι οποίοι εμφανίζονται στις επιγραφές με τον ίδιο τίτλο αναγνώρισης. Για τον τίτλο «άρχων» του ηγεμόνα των Βουλγάρων βλ. Ευαγγ. Κ. Κυριάκη, *Βυζάντιο και Βούλγαροι*, σσ. 217-272.

[116] Βλ. Ηλ. Αναγνωστάκη – ιερομ. Ιουστίνου, *Οι Θεσσαλονικείς όσιοι Συμεών και Θεόδωρος πρώτοι κατοικήτορες του Άθω και της «πανελλάδος πολιούχοι»*, Καρυές Αγίου Όρους 1985, σσ. 50-51. Αλλά και η αποστολή του Νίκωνος του Μετανοείτε στην Κρήτη για την αναπτέρωση του χριστιανικού στοιχείου παρόμοια πολιτική εξυπηρετούσε [βλ. Ν.Β. Τωμαδάκη, Προβλήματα της εν Κρήτη Αραβοκρατίας (826-961 μ.Χ.), *Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών* 30 (1960), σσ. 1-38]. Η κεντρική εξουσία χρησιμοποιεί μεγάλες πνευματικές προσωπικότητες διακεκριμένων μοναστών για την άσκηση της πολιτικής της σε συγκεκριμένες περιοχές, όπου ο βυζαντινός πληθυσμός υφίσταται ρήγματα από ξενότροπες επιδράσεις (πρβλ. P. Lemerle, *La vie ancienne de Saint Athanase l' Athonite composée au début du XIe siécle*, Millénaire du Mont Athos 963-1963, I, Chevetogne 1963, σσ. 75-76).

[117] Β. Κ. Κατσαρού, *Ανέκδοτο σημείωμα*, ό.π., σ. 248.

[118] Βλ. παραπάνω σημ. 92.

[119] Βλ. Β. Κ. Κατσαρού, *Ανέκδοτο σημείωμα*, ό.π., σ. 246 σημ. 91.

εμφανίζεται από τον 11ο αι. κ.ε.) συγκλίνουν στην άποψη ότι ο *Βίος* του Αγ. Γερμανού έχει συντεθεί, προφανώς, στο περιβάλλον της ένδοξης πια μονής του, μεταγενέστερα, στο β' μισό του 12ου, πιθανότατα, αιώνα. Αλλά τούτο δεν σημαίνει ότι ο πυρήνας του *Βίου* δεν αποτυπώνει γεγονότα πραγματικά που συμφύρονται μέσα στη λογοτεχνική απόδοση ενός τυπικού αγιολογικού κειμένου. Αντίθετα, μάλιστα, τονίζει τη σημασία των σημείων εκείνων που παρέμειναν βαθιά χαραγμένα στη διαχρονική μνήμη των μοναχών στο περιβάλλον της Μονής του.

Τα σημεία αυτά του *Βίου* μαζί με τις υπόλοιπες μαρτυρίες διαγράφουν έναν κύκλο, τον κύκλο της ακτινοβολίας της πνευματικής προσωπικότητας και της δράσης του Αγίου στην περιοχή της Μακεδονίας. Ο Άγιος Γερμανός, ο μοναχός που διέβη από την Παλαιστίνη στη Μακεδονία, εντάσσεται στον κατάλογο των «Φωτιστών των Σλάβων» και αναγνωρίστηκε εμπράκτως από την κεντρική εξουσία του Βυζαντίου[120]. Ίσως η διεκδίκηση του ονόματός του από τη γειτονική Βουλγαρία να υποδηλώνει αδιόρατα τον οφειλόμενο σεβασμό στη μνήμη του[121]. Αυτή είναι η μία πλευρά του θέματος που συγκλίνει στην ειρηνευτική πολιτική που εφάρμοσε συνειδητά ο Βασίλειος Α' στην περιοχή και στις σχέσεις των Βυζαντινών με τους σλαβικούς πληθυσμούς των γειτόνων του Βυζαντίου.

Η άλλη πλευρά είναι, ασφαλώς, η επιθετική πολιτική που επέλεξε συνειδητά ο Βασίλειος Β', ο οποίος έζησε και αυτός την ταραχώδη περίοδο που ακολούθησε την αποχώρηση του Πέτρου και την επαναστατική εποχή των «Κομητοπούλων»[122]. Ο Βασίλειος Β' διείδε ότι η ειρηνευτική προσπάθεια που επιδιώχτηκε από τον παππού του, ομώνυμο Βασίλειο Α', αν και απέδωσε καρπούς στην κεντρική Ελλάδα, στη Βόρεια Ελλάδα και τις περιοχές του θέματος Μακεδονίας δεν είχε σταθεροποιήσει τη βυζαντινή κυριαρχία, με αποτέλεσμα οι διεισδύσεις και επι-

---

120 Ό.π., σσ. 247-248.

121 Θα ήταν υπερβολική αναγωγή η ανάμνηση και ανάμειξη του ονόματος του Γερμανού στο πρόβλημα ταύτισης του Αγίου Γερμανού στην Πρέσπα με τον Πατριάρχη Γερμανό, ο οποίος, σύμφωνα με τον Χρονογράφο Θεοφάνη (*Χρονογραφία*, σ. 497), συγκατένευσε να συναφθεί ειρήνη προς τον ηγεμόνα των Βουλγάρων Κρούμο το έτος 812 (πρβλ. Ευαγγ. Κ. Κυριάκη, *Βυζάντιο και Βούλγαροι*, σ. 76). Να λειτουργεί, άραγε, ως «κρυπτομνησία» το όνομα ως διαμεσολαβητού της ειρηνευτικής πολιτικής των Βυζαντινών έναντι των Βουλγάρων ή η σύγχυση προήλθε από το ίδιο όνομα που με την ίδια ειρηνευτική προσπάθεια αγωνίστηκε να φέρει το φωτισμό στους Βουλγάρους; Έχω τη γνώμη ότι συνέβη το δεύτερο.

122 Βλ. Ι. Καραγιαννοπούλου, *Συμβολή στο ζήτημα της επαναστάσεως των Κομητοπούλων*, Αρμός, Τιμητικός τόμος στον καθηγητή Ν.Κ. Μουτσόπουλο, τομ. Β', Θεσσαλονίκη 1991, σσ. 883-991.

δρομές των Βουλγάρων να δημιουργούν συνεχώς προβλήματα[123]. Η συμμαχία του Σαμουήλ με τον αρχηγό των Βλάχων Νικολιτζά[124] διευκόλυνε τη διείσδυση ως τη μεγάλη κοιτίδα των Βλάχων της Θεσσαλίας (Μεγάλη Βλαχία)[125] και επέτρεπε στο Βούλγαρο ηγεμόνα να αλωνίζει στην περιοχή.

Ο Βασίλειος Β' συνέλαβε την ιδέα της οριστικής εκκαθάρισης από τον Νότο προς Βορρά και τη δημιουργία διαχωριστικής γραμμής ανάμεσα στους Βυζαντινούς και τους Σλάβους στη Βαλκανική και ιδιαίτερα τους Βουλγάρους. Έθεσε τα όρια από το Δυρράχιο[126] ως τις ακτές της Μαύρης Θάλασσας προστατεύοντας τον Ελληνισμό της περιοχής των συνόρων, μέσα στην οποία εντάχτηκαν οι πληθυσμοί που ήταν προσανατολισμένοι προς το Βυζάντιο· ακόμη και οι Ορθόδοξοι σλαβικοί πληθυσμοί που θέλησαν να παραμείνουν υπήκοοι του βυζαντινού κράτους. Αυτό ήταν ένα μεγαλεπήβολο σχέδιο του Βασιλείου Β' που

---

[123] Η πολεμική δράση του Βασιλείου Β' εναντίον του Σαμουήλ είναι ευρύτατα γνωστή, ώστε η διασύνδεση των γεγονότων με την πολιτική σκέψη του ικανότερου από όλους Βυζαντινού αυτοκράτορα (βλ. Vasilis Katsaros, El reinado de Basilio II: Literatura y vida cultural, El "Menologio de Basilio II", Cittá del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. gr. 1613, libro de estudios con occasion de la edición facsimil dirigo por Francesco d' Aiuto, edición española a cargo de Inmaculada Pérez Martín [Colleción scriptorium 18], Cittá del Vaticano – Atenas – Madrid 2008, σσ. 9-26) να είναι κατανοητή χωρίς ιδιαίτερη μνεία των λεπτομερειών ενός αγώνος, από τον οποίο σημαντικότεροι σταθμοί είναι η εκστρατεία του Βασιλείου Β' και η υποχώρησή του (17 Αυγούστου 986) στις Τραϊάνειες Πύλες (βλ. Ι. Καραγιαννοπούλου, *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους*, τομ. Β', Θεσσαλονίκη 1979, σ. 433 και σημ. 734-736), η μεγάλη νίκη του Νικηφόρου Ουρανού στη μάχη του Σπερχειού (997), κατά την οποία ο Σαμουήλ διέφυγε τραυματισμένος (βλ. N. Moutsopoulos, Le tombeau du tsar Samuel dans la basilique de Saint Achille à Prespa [Academie Bulgare de Sciences – Institut d' Études Balkaniques] *Études Balkaniques* No 3, Sofia 1984, σσ. 115 και 124) και η τελειωτική μάχη του Κλειδίου (Ιούλιος 1014) [βλ. Διον. Α. Ζακυθηνού, *Βυζαντινή Ιστορία*, σσ. 440-441· G. Ostrogorsky, ό.π., σ. 193· Αικ. Χριστοφιλοπούλου, ό.π., σσ. 169-170 κ.α.].

[124] Το Στρατηγικόν του Κεκαυμένου αποτελεί βασική πηγή για τη συμμαχία του Νικολιτζά και του Σαμουήλ (βλ. εκδ. V.Vassiliewsky – V. Jernstedt, σσ. 65-66, §§ 168-170), όπου αναδεικνύεται ο ρόλος του σκληροτράχηλου Βλάχου ηγέτη που συνεργάστηκε με τον Σαμουήλ και για λόγους, ίσως, συγκερασμού των στρατευμάτων τους πρβλ. S. Pirivatrić, *Samuilova Država*, Beograd 1977.

[125] Για το θέμα βλ. Γ. Σούλη, *Βλαχία – Μεγάλη Βλαχία – η εν Ελλάδι Βλαχία*, Γέρας Κεραμοπούλου, Αθήναι 1953, σσ. 489-497 [= Γ. Σούλη, 1927-1966, *Ιστορικά Μελετήματα, Βυζαντινά, Βαλκανικά, Νεοελληνικά*, Αθήναι 2002, αριθ. 8, σσ. 107-117]. Βλ. και Β. Κ. Κατσαρού, Ειδήσεις για τους Βλάχους από το έργο του μητροπολίτου Ναυπάκτου Ιωάννου Αποκαύκου. Ζητήματα Συμβίωσης Ρωμαϊζόντων με Ελληνίζοντες στη Μικρά Βλαχία, *Σπαράγματα βυζαντινοσλαβικής κληρονομιάς, χαριστήριος τόμος στον καθηγητή Ιωάννη Χρ. Ταρνανίδη*, Θεσσαλονίκη 2011, σ. 298 σημ. 80, όπου και βιβλιογραφία.

[126] Το Δυρράχιο φαίνεται ότι βρέθηκε για λίγο στην κυριαρχία του Σαμουήλ [βλ. J. Ferluga, Durazzo e la sua regione nella seconda metà del secolo X e nella prima del secolo XI, *Zbornik Radova Vizantinoloskog Institut* 2 (1964), σσ. 117-132], αλλά ο Ι. Καραγιαννόπουλος (*Βυζαντινή Ιστορία*, τομ. Β', σ. 448 και σημ. 807) δεν δέχεται ότι αποσπάστηκε το φρούριο από τους Βουλγάρους του Σαμουήλ.

γνώριζε πολύ καλά τι συνέβαινε στο γεωγραφικό αυτό χώρο, όπου οι σλαβικές εγκαταστάσεις έπρεπε να «εκβυζαντινιστούν»[127] ή να ξεριζωθούν από τους χώρους στους οποίους είχαν απλωθεί. Τα απομεινάρια της παρουσίας τους στους χώρους αυτούς (επιγραφικά ή άλλου είδους κατάλοιπα) δεν είναι ανάγκη να αμφισβητούνται κάτω από το πρίσμα της σύγχρονης επιστημονικής έρευνας[128].

Αλλά, από την άλλη μεριά, θεωρώ ότι και η αποχώρησή τους από τους χώρους στους οποίους είχαν αναπτύξει τις δραστηριότητές τους κάτω από την πίεση του εκκαθαριστικού σχεδίου του Βασιλείου Β' Βουλγαροκτόνου και η μετακίνησή τους προς τα βορειότερα εδάφη της Βαλκανικής, σε μια συσπείρωση ομοιογένειας πληθυσμιακής, είναι μια αδιαμφισβήτητη ιστορική πραγματικότητα.

Στην εποχή του Βασιλείου Β' τέθηκαν τα όρια ανάμεσα στους βυζαντινούς και τους σλαβικούς πληθυσμούς των Βαλκανίων. Αυτά τα όρια συγκράτησαν τους Ελληνορθόδοξους πληθυσμούς στη σφαίρα του Βυζαντίου, αλλά και διατήρησαν την ενότητα και επικοινωνία των Ελλήνων κατοίκων και μετά το Βυζάντιο.

Η αλυσίδα των κέντρων του Ελληνισμού από τις ακτές της Μαύρης Θάλασσας ως τις ακτές της Αδριατικής ήταν το όραμα που χαράχτηκε στη σκέψη του Βασιλείου Β'. Ήταν περίπου η νοητή γραμμή που κρατήθηκε στην ιστορική μνήμη των Ελλήνων ως τους νεότερους χρόνους, ως και την εποχή των Βαλκανικών πολέμων των αρχών του περασμένου αιώνα. Μια συνοριακή γραμμή που περιελάμβανε γεωγραφικές περιοχές, στις οποίες η παρουσία των Βυζαντινών απογόνων διαμόρφωνε μιαν ακμαία και οικονομικά ανθηρή κοινωνία σε μεγάλα αστικά κέντρα που σαν κρίκοι μιας αλυσίδας ένωναν την Αδριανούπολη με τη Φιλιππούπολη, το Μελένικο με το Μοναστήρι και την Αχρίδα. Η ανάκτηση των εδαφών των περιοχών αυτών από τη διορατική προσωπικότητα του Βασιλείου Β' χάραζε τα όρια του Ελληνισμού στη Βαλκανική, όρια που ο ίδιος κατασφάλιζε στις αρχές του 11ου αι., σεβόμενος την παρουσία και του «άλλου» στο γενικότερο πλαίσιο του «εκβυζαντινισμού» του, γιατί γνώριζε μέχρι ποιο σημείο μπορούσε να κρατηθεί η ενότητα και οντότητα του Βυζαντίου και του μέλλοντός του στη Μ. Ασία και τη Βαλκανική.

---

[127] Πρβλ. Dmitri Obolensky, ό.π., σσ. 378-379.

[128] Οι προσπάθειες αμφισβητήσεως των υπαρκτών μνημείων της σλαβικής παρουσίας στον ελληνικό χώρο δεν προσδίδουν ενίοτε κύρος απόλυτης επιστημονικής τεκμηρίωσης· ούτε η εκμετάλλευση των πληροφοριών που παρέχουν μονομερώς επιβάλλει τις απόψεις για λόγους εθνικής προπαγάνδας των ενδιαφερομένων.

The Plan to Byzantinize the Greek Lands during the Era of the Macedonian Dynasty.

From the Religious Policy of Peace and Diplomacy to Conflict: Truth and Fable

Vassilis Katsaros

The policy of Basil I towards the Bulgarian neighbours of Byzantium was an attempt to reconcile peacefully the Byzantine Empire with the Bulgarian State and establish peaceable conditions of coexistence in the Balkans through the diplomatic method of their conversion to Christianity. To this end, various missions were deployed to operate with the ultimate intention to convert the Bulgarian elite, as well as attempts were made—whose details are unknown to us today—of the same kind in the western parts of Northern Macedonia and lands where Serbs lived.

Recent research on the presence and activity of Hosios Germanos in Macedonia support the idea that the founder of the Eikosiphoinissa Monastery at Mt. Paggaion (Kosinitsa) accomplished work of considerable significance within the context of this policy by Basil I as a figure whose spiritual radiance extended beyond and above the boundaries set by national ancestry in the broader Balkan world.

The "new policy" of Basil I served the greater plan of reaffirming the Byzantine identity in the Greek territories that had previously witnessed the Slavic penetration, as well as of checking the Bulgarians by means of their conversion to Christianity and their integration, as fellow Christians from then on, into the Byzantine world.

Basil II, grandson to Basil I, carried on this policy, understanding the need to establish boundaries on Byzantine state jurisdiction, and of settling any manner of hostility against the Empire in such a way as to safeguard the distinct roles of both Byzantines and Bulgarians in a broader sense. To this purpose, the implementation of the plan to byzantinize the empire's area of jurisdiction necessitated a transition from the theoretical guidelines set by Basil I to a more practical approach by force of weapons, carried out by Basil II, who had wished to draw the line between the Greek and the Slavic element in the Balkan Peninsula. This line, drawn during the reign of Basil II, coincides by and large with the Greek presence in the territories across the central Balkan Peninsula and was not affected by the long Ottoman rule.